

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ДАНҒАРА

ВБД: 336.77

Бо ҳуқуқи дастнавис

**ХОЛАҲМАДЗОДА ИСКАНДАР ХОЛАҲМАД
(ТОХТАРОВ ИСКАНДАР ХОЛАҲМАДОВИЧ)**

**ХУСУСИЯТҲОИ ТАШАККУЛ ВА РУШДИ НИЗОМИ
ҚАРЗДИҲИИ ИМТИЁЗНОКИ КОРХОНАҲОИ
КИШОВАРЗӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ
номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи
иҳтисоси 5.2.17 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз**

Данғара – 2026

Диссертатсия дар кафедраи молия ва фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии Данғара иҷро гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Каримов Баҳодур Ҳасанович** – доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудити Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Ҳикматов Умедҷон Сафаралиевич** – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи қори бонкии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Аҳадов Исматилло Қайумович – номзади илмҳои иқтисодӣ, муаллими калони кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии Қўлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ**

Ҳимояи диссертатсия саннаи “29” майи соли 2026, соати 13⁰⁰ дар ҷаласаи шурои диссертатсионии **6D.KOA-014** назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кўчаи Нахимов, 64/14. Тел: (992) 372310843. E-mail: faridullo72@mail.ru. Телефони котиби илмӣ: (+992) 935730010.

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмӣ Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва сомонаи расмӣ он (www.tgfeu.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи « ____ » _____ соли 2026 фиристода шуд.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ

Убайдуллоев Ф.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки иқтисодиёт ҳанӯз дар асоси амсилаи кишоварзию саноатӣ рушд мекунад, яке аз самтҳои асосии мутобиқшавии корхонаҳои кишоварзӣ ба шароити тағйирёбандаи истеҳсолот таҷдиди сохтори низомҳои истеҳсолии онҳо мебошад. Вале ноил шудан ба ин ҳадаф ва таъмини рушди муносиби соҳаи кишоварзӣ дар мамлакат бидуни маблағгузори муассир ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, таъмини молиявии фаъолияти корхонаҳои кишоварзӣ, пеш аз ҳама, дар асоси истифодаи манбаъҳои берунӣ, масъалаи хеле мубрам аст.

Имрӯз, маблағҳои ҷалбгардида ба он хотир дар рушди истеҳсолоти кишоварзӣ муҳим мебошанд, ки дар бештари корхонаҳои кишоварзии мамлакат норасоии манбаъҳои худӣ мушоҳида мешавад. Паёмади муҳими чунин норасоӣ натиҷаҳои молиявии номатлуби онҳо мебошад, ки аз маълумоти омори расмӣ бармеояд.

Ҳамин тариқ, дар соли 2023 дар мамлакат 1401 корхонаҳои кишоварзии расман ба қайд гирифташуда мавҷуд буданд. Аз онҳо 1057 адад оид ба натиҷаҳои молиявии худ ба мақомоти омори давлатӣ ҳисобот пешниҳод кардаанд. Ҳаҷми ғоидаи гирифтаи онҳо ҳамагӣ 43,7 миллион сомониро ташкил додааст. Дар ин маврид, соли ҳисоботиро танҳо 782 адад корхонаҳо бо натиҷаи молиявии мусбат (ғоида) ҷамъбаст кардаанд. Шумораи корхонаҳои зараровар 275 адад буда, 26,0%-и корхонаҳои ҳисоботдиҳандаро ташкил медиҳанд [4, с. 85-91].

Дар робита ба ин, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ 28 декабри соли 2023 чунин зикр намуданд: «... тағйирёбии босуръати вазъи бозори ҷаҳонии озуқаворӣ ва болоравии мунтазами нархи маҳсулоти ғизоӣ моро водор менамояд, ки

ба беҳсозии ҳолати соҳаи кишоварзӣ, афзоиш додани истеҳсоли маҳсулоти он, рушди маҷмааҳои агросаноатӣ ва бо ҳамин роҳ таъмин намудани амнияти озуқавории кишвар таваҷҷуҳи аввалиндараҷа зоҳир намоем» [9].

Бояд қайд кард, ки истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, бар асари вобастагии баланди худ аз шароити табиӣ ва иқлимӣ, дар тафовут аз дигар соҳаҳои иқтисодиёт, аз ҷумла саноат ва савдо, даромаднокии баландро кафолат намедихад. Маҳз ҳамин хусусият хавфҳоро дар фаъолияти кишоварзӣ зиёд мекунад ва тавре мусаллам аст, дар шароити хавфи баланд самаранокии механизмҳои бозорӣ дар фаъолияти истеҳсоли маҳдуд мешавад.

Аз ҷониби дигар, рушди истеҳсолоти кишоварзӣ ва мутобиқ кардани он ба талаботи бозори озуқаворӣ захираҳои назарраси молиявиро талаб мекунад. Аммо, норасоии ҷунин захираҳо дар фаъолияти корхонаҳои кишоварзӣ мушкilotи муҳим мебошад.

Ҳамин тариқ, таъмини сатҳи муносиби даромаднокии корхонаҳои кишоварзӣ ба хоҳири пӯшонидани хароҷоти онҳо яке аз масъалаҳои таъхирнопазир буда, таваҷҷуҳи ҷаврӣ мақомоти танзимкунандаи соҳа ва низоми бонкии мамлакатро талаб мекунад.

Мусаллам аст, ки истеҳсолоти кишоварзӣ дорои баъзе хусусиятҳои соҳавӣ мебошад, аз қабili дар таҳти таъсири омилҳои табию иқлимӣ қарор доштан, даври нисбатан тӯлонии парвариши зироат ва ҷорво ва муҳим аз ҳама - вобаста будани натиҷаҳои фаъолият аз мавсими сол. Албатта, ин хусусиятҳо ба натиҷаҳои молиявӣ ва вазъи молиявии корхонаҳои кишоварзӣ бетаъсир намеронанд.

Дар натиҷа, корхонаҳои кишоварзӣ, ки норасоии мавсимии маблағ барои пурра намудани воситаҳои гардон ва норасоии доимии онро барои таҳкими пойгоҳи истеҳсоли (харидани мошин, техника ва таҷҳизоти кишоварзӣ) ҳис мекунанд, ба сармояи ҷалбшаванда дар шакли қарз бештар

ниёз доранд. Яъне, имрӯз итифодаи қарзи бонкӣ бояд ҳамчун як воситаи муҳими ҷуброни норасоии воситаҳои истеҳсоли дар корхонаҳои кишоварзӣ эътироф карда шавад.

Гузашта аз ин, бояд қайд кард, ки бар асари таъсири зиёди хавфҳо ба истеҳсолоти кишоварзӣ, бонкҳои тижоратӣ барои пешниҳоди қарз ба корхонаҳои кишоварзӣ ҷуръат намекунанд. Таҳқиқи ҳолати қарздиҳии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ нишон дод, ки маҳз корхонаҳои кишоварзӣ дар дастрасӣ ба қарз осебпазир буда, ҳангоми мурочиат ба бонкҳои тижоратӣ ва дар раванди гирифтани қарз, нисбат ба дигар бахшҳои иқтисодиёт бо мушкilotи бештар дучор мешаванд.

Азбаски кишоварзӣ ҳамчун соҳаи афзалиятноки иқтисодиёти миллӣ эътироф шудааст, имрӯз корхонаҳои кишоварзӣ ба дастгирии молиявии давлатӣ бештар ниёз доранд. Дар робита ба ин, дар мамлакат роҳандозӣ намудани механизмҳои қарздиҳии имтиёзнок барои корхонаҳои кишоварзӣ хеле муҳим аст. Вале амалӣ намудани ин вазифа набояд танҳо дар доираи фаъолияти мақомоти давлатии ваколатдор дар соҳаи молия ва иқтисоди кишоварзӣ маҳдуд бошад. Ҳалли масъалаи мазкур ҳамкориҳои муассир ва ҳамроҳонии фаъолияти мақомоти давлатӣ, бонкҳои тижоратӣ ва муҳаққиқони соҳаи бонкдориро тақозо мекунад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Мушкilotи рушди қарздиҳии кишоварзӣ ҳанӯз аз замонҳои пеш вучуд доштанд ва ба доираи таҳқиқи олимони ва муҳаққиқони соҳаҳои илмӣ назарияи иқтисодӣ ва молия дохил мешуданд. Иқтисоддонҳои классик, намоёндагони мактабҳои гуногуни назарияи иқтисодӣ низ ба таҳқиқи мушкilotи қарз, аз ҷумла қарзи кишоварзӣ машғул шудаанд. Дар адабиёти хориҷӣ доир ба таҳқиқи масъалаҳои назариявӣ, методологӣ ва амалии ташаққул ва рушди низоми қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзӣ

интишороти зиёд ҳастанд. Ҷанбаҳои гуногуни қарздиҳии имтиёзноки соҳаи кишоварзӣ дар асарҳои пажӯҳишгарони хориҷӣ - З.Б. Алиева, И.А. Горелкина, С.А. Гурфова, Р.У. Гусманов, В.Э. Евдокимова, Е.В. Евтушенко, И.А. Казакевич, Э.А. Калафатов, Н.В. Климова, Д.А. Коробейников, Е.И. Костюкова, М.Г. Кудинова, О.И. Лаврушин, М.С. Марамигин, В.И. Савкин, О.Ю. Свиридов, Ю.М. Склярова, О.Г. Скузоватова, Е.А. Шкарупа ва дигарон инъикос гардидаанд. Масъалаҳои умумии низоми қарзӣ, аз ҷумла қарзи кишоварзӣ аз ҷониби олимони тоҷик низ ба таҳқиқ фаро гирифта шудаанд. Муҳаққиқони тоҷик Ф.Н. Асозода, Н.А. Давлатов, Г.М. Давлатова, Ш.Ш. Исмоилова, Б.Х. Каримов, Д.Б. Қодирзода, Г.С. Латипова, С.Ҷ. Махшулов, С.А. Мирсаидов, Э.Қ. Миршарифзода, М.А. Ниёзов, Ф.С. Обидов, М.Ш. Одинаева, А.Х. Олимов, Ш. Раҳимзода, Н.М. Собирзода, З. Султонов, Х.У. Умаров, Ш.Қ. Хайрзода, А.А. Хоҷахонов, У.С. Ҳикматов, Қ.Х. Хушвахтзода, Х.П. Шарипов, Б.М. Шарифзода ба омӯзиши масъалаи қарздиҳии кишоварзӣ машғул шудаанд. Аммо дар интишорот ҷанбаҳои назариявии қарзи кишоварзӣ, муҳтавои иқтисодии он, хусусиятҳои хоси соҳаи кишоварзӣ барои гирифтани қарз ва шароити пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок ба корхонаҳои кишоварзӣ ба таври зарурӣ ба инобат гирифта нашудааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот бо Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2016, № 392), Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 (қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 июни соли 2021, № 441), Барномаи рушди низоми агроозуқаворӣ ва кишоварзии устувор барои давраи то соли 2030 (қарори Ҳукумати

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01.03.2023, № 54) алоқаманд мебошанд. Диссертатсия мувофиқи нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи молия ва ғаёлияти бонкии Донишгоҳи давлатии Данғара дар солҳои 2021-2025 иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот коркарди паҳлуҳои назариявӣю методологӣ, пешниҳоди тавсия ва мулоҳизаҳо доир ба роҳандозӣ намудани қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзӣ бо дастгирии давлат мебошад.

Барои расидан ба ин мақсад, дар диссертатсия чунин вазифаҳо иҷро карда мешаванд, ки сохтори таҳқиқотро муайян кардаанд:

1. Таҳлили таҳаввулоти муносибатҳои қарзӣ байни бонкҳо ва корхонаҳои кишоварзӣ, ифшо кардани асосҳои назариявӣю методологӣ қарзи кишоварзӣ ва асоснок намудани зарурати қарздиҳии имтиёзнок дар шароити ноустувории молиявӣ дар соҳаи кишоварзӣ.

2. Таҳқиқи вазъи муосир ва хусусиятҳои амалкарди низоми қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзӣю Ҷумҳурии Тоҷикистон, ошкор кардани мушкилоти асосӣ ва арзёбии самаранокии механизмҳои мавҷудаи қарздиҳии кишоварзӣ.

3. Таҳлили муқоисавӣю таҷрибаи хориҷии қарздиҳии имтиёзноки соҳаи кишоварзӣ ва муайян кардани имконият барои мутобиксозии амалияҳои беҳтарин бо назардошти ҳамгироии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низомҳои молиявӣю ҷаҳонӣ.

4. Таҳияи самтҳо ва пешниҳоди тадбирҳои амалӣ барои рушди низоми қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла такмил додани механизмҳои дастгирии давлатӣ ва бартараф кардани монеаҳои асосии институтсионалии он.

Объекти таҳқиқот амалияи қарздиҳии корхонаҳои кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Предмети таҳқиқот назария, методология ва амалияи ташаккул ва рушди низоми қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Фарзияи таҳқиқот ба он асос меёбад, ки ташаккули низоми қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзӣ бо ҷалби дастгирии молиявии давлатӣ дар шароити норасоии захираҳои молиявӣ роҳи нисбатан муносиби рушди иқтисодии соҳаи кишоварзӣ буда, ба таҳкими рақобатпазирии маҳсулоти кишоварзӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ, афзоиши некуаҳволии аҳолии мамлакат ва рушди босуботи иқтисодиёти миллӣ мусоидат мекунад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқотро маҷмуи консепсияҳо ва назарияҳои илмӣ, ки моҳияти муносибатҳои қарзиро дар соҳаи кишоварзӣ ифшо мекунанд, ташкил медиҳанд. Дисертатсия ба назарияҳои классикӣ ва муосири қарз, ки вазифаҳои азнавтасимкунӣ ва ҳавасмандкунандаи онро дар иқтисодиёт шарҳ медиҳанд, инчунин ба назарияҳои махсуси қарзи кишоварзӣ, ки хусусиятҳои соҳавии кишоварзӣ – мавсимият, хавфҳои баланд ва давомнокии тӯлони даври истеҳсолиро ба инобат мегиранд, таъяс мекунад. Назарияҳои даҳолати давлатӣ ва маблағгузори имтиёзнок, ки зарурати дастгирии соҳаи кишоварзиро барои таъмини амнияти озуқаворӣ ва ҷуброни номутавозинии бозор асоснок мекунанд, аҳамияти хоса доранд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асосҳои методологии таҳқиқот маҷмуи усулҳо ва равишҳои илмӣ мукамал мебошанд, ки саҳеҳӣ ва асоснокии ҳулосаҳои онро таъмин мекунад. Равиши муназзам нақши калидӣ дошта, имкон медиҳад, ки қарздиҳии имтиёзнок ҳамчун механизми мукаммали ҳамкори байни давлат, ниҳодҳои молиявӣ ва корхонаҳои кишоварзӣ баррасӣ шавад. Дар

раванди таҳқиқот усулҳои илмӣ таърихӣю мантиқӣ, истисноӣ илмӣ, таҳлили омӯрӣ, таҳлили муқоисавӣ, иқтисодӣю риёзӣю ва арзёбии қоршиносӣ истифода шудаанд, ки дар маҷмӯъ омӯзиши ҳамаҷонибаи объекти таҳқиқотро таъмин мекунад.

Сарчашмаҳои маълумот. Таҳқиқот ба санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи молия ва рушди кишоварзӣ, фармоишҳои Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, иттилооти омории Бонки миллии Тоҷикистон, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маводи конференсияҳо ва интишороти соҳаи молия ва бонк таъма мекунад.

Пойгоҳи таҳқиқот. Пойгоҳи таҳқиқот заминаи моддию техникаӣю ва ташкилиро дар бар мегирад. Заминаи моддию техникаӣю захираҳои Донишгоҳи давлатии Данғара (китобхонаи электронӣ, пойгоҳҳою ва воситаҳои техникаи қоркард ва таҳлили маълумот)-ро дар бар мегирад. Заминаи ташкилӣ дар дастгирии роҳбари илмӣ, дастрасӣ ба маълумоти бонкҳою ва қорхонаҳои кишоварзӣ, имконияти иштирок дар конференсияҳои илмӣ ифода меёбад.

Навгони илмӣю таҳқиқот. Навгони илмӣю таҳқиқот дар рушди муқаррароти назариявӣю ва методологияи қарздиҳии кишоварзӣю ва қоркарди тавсияҳо барои таъсиси механизми муассири қарздиҳии имтиёзноки қорхонаҳои кишоварзӣ ифода меёбад. Ҷанбаҳои асосии навгони илмӣю диссертатсияро метавон чунин зикр қард:

1. Мулоҳизаҳои асоснок ҷиҳати тафсири пойгоҳи назариявӣю методологияи қарздиҳии кишоварзӣю таҳия қарда шудаанд. Мафҳумю ва муҳтавои иқтисодии қарзи кишоварзӣю аниқ қарда шуда, мақсад, вазифаҳо, принципҳою ва дигар ҷанбаҳои методии он шарҳ дода шудаанд.

2. Вазъи муосири қарздиҳии қорхонаҳои кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлилю ва хусусиятҳои он ошқор

карда шуда, мушкilot ва маҳдудиятҳои ташаккул ва рушди қарздиҳии имтиёзнокӣ соҳаи кишоварзӣ арзёбӣ карда шудаанд.

3. Имконияти ҳамгироии низоми миллии қарздиҳии кишоварзӣ бо низоми ҷаҳонии қарздиҳии имтиёзнок арзёбӣ карда шуда, роҳҳои татбиқи амалияҳои пешқадами ҷаҳонӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шудаанд.

4. Самтҳои рушди низоми қарздиҳии имтиёзнокӣ кишоварзӣ таҳия карда шуда, тадбирҳои амалӣ ҷиҳати роҳандозӣ намудани он пешниҳод карда шудаанд, аз ҷумла тақмили механизмҳои дастгирии давлатӣ ва бартараф кардани монеаҳои институтсионалию молиявӣ дар роҳи рушди он.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда

1. Ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии қарздиҳии кишоварзӣ ҳамчун шакли махсуси муносибатҳои молиявӣ, аз ҷумла ҳадафҳо, принсипҳо, иштирокчиён ва намудҳои он. Татбиқшавандагии равиши такрористеҳсол дар қарздиҳии кишоварзӣ.

2. Рушди низоми қарздиҳии имтиёзнок дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, арзёбии монеаҳои институтсионалӣ ва молиявӣ ошкоршуда дар қарздиҳии дарозмуҳлат ва дастрас ба корхонаҳои кишоварзӣ.

3. Имконияти истифодабарии амалияҳои муваффақи хориҷии қарздиҳии имтиёзнок, ба монанди субсидиякунонии меъёрҳои фоиз, кафолатҳои давлатӣ ва ниҳодҳои бозтамвил бо тавсияҳо оид ба қарбурди онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

4. Тадбирҳои амалӣ барои таъсиси низоми қарздиҳии имтиёзнокӣ кишоварзӣ, аз ҷумла фондҳои махсуси қарзӣ, механизмҳои ҷуброни меъёри фоизҳо ва расмиёти пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок бо дастгирии давлатӣ.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот.

Муқаррароти назариявии дар диссертатсия таҳияшуда метавонанд ҳамчун саҳми муҳим дар раванди ташаккул ва рушди низоми қарздиҳии имтиёзнокӣ корхонаҳои кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муаррифӣ шаванд. Натиҷаҳои назариявии диссертатсия имконияти иҷрои таҳқиқотро дар самти ташаккул ва рушди низоми қарздиҳии имтиёзнокӣ корхонаҳои кишоварзӣ муҳайё месозанд. Аҳамияти амалии таҳқиқот дар истифодаи муқаррарот ва тавсияҳои пешниҳодшуда аз ҷониби бонкҳои тижоратӣ ва дигар ташкилотҳои молиявӣ қарзӣ барои татбиқ дар низоми қарздиҳии соҳаи кишоварзӣ ифода меёбад. Татбиқи амалии муқаррароти таҳияшуда имкон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми қарздиҳии имтиёзнокӣ соҳаи кишоварзӣ ташаккул ёбад ва дар ин асос истеҳсолоти кишоварзӣ рушд карда, сатҳи рақобатпазирии корхонаҳои кишоварзӣ баланд бардошта шавад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифодаи усулҳои махсус дар рафти иҷрои таҳқиқот, боэътимодии маълумот, ҳаҷми кифояи маводи таҳқиқшуда, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот, интишорот, маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ амалӣ тасдиқ мешавад. Хулоса ва тавсияҳо бо таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалиявӣ асос ёфтаанд.

Мутобикати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқот дар доираи муҳтавои бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси илмӣ 5.2.17 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз иҷро карда шудааст: 9.1. Назария, методология, консепсияҳо ва принципҳои асосии муносибатҳои қарзӣ ҳамчун ҷанбаҳои зоҳиршавии низоми қарзӣ, 9.2. Стратегияи ҳамгироии иқтисодии Тоҷикистон ба низоми муносибатҳои хоҷагидорӣ ҷаҳонӣ ва низоми пулию қарзии ҷаҳонӣ, 9.3. Рушди инфрасохтори

муносибатҳои қарзӣ, фишангҳо, шаклҳо ва методҳои муносири пешниҳоди қарз, 9.7. Таҳаввулоти муносибатҳои қарзӣ; қонуниятҳо ва тамоюлоти муносири рушди онҳо, иртиботи мутақобилаи қарз бо гардиши пул, молия, бозори молия, тақвияти таъсири қарз ба истеҳсолот ва фурӯши маҳсулоти ҷамъиятӣ.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ.

Саҳми шахсии муаллиф дар таҳлил ва ҷамъбаст кардан, ба низом даровардан, аниқ ва пурра кардани равишҳои назариявӣ ва амалии равандҳои ташаккул ва рушди низоми қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзӣ ифода меёбад. Аз ҷониби муаллиф таҳаввулоти муносибатҳои қарзии корхонаҳои кишоварзӣ бо банкҳо таҳқиқ ва муҳтавои иқтисодии мафҳуми қарзи кишоварзӣ аниқ карда шудааст, зарурати қарбурди қарзи имтиёзноки кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асоснок карда шуда, самтҳои рушди он муайян карда шудааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли гузоришҳои илмӣ ва тавсияҳои амалӣ пешкаш гардида, дар конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ «Иқтисодиёт, менеҷмент, молия: масъалаҳои мубрами назария ва амалия» (Пенза, 2024), «Масъалаҳои идоракунии ва иқтисодиёт: вазъи муосир ва мушкилоти мубрам» (Москва, 2023), «Масъалаҳои мубрами баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар шароити муосир» (Душанбе, 2023) ва дигарҳо баҳои мусбат гирифтаанд. Тавсияҳои таҳияшуда метавонанд дар амалияи қарздиҳии банкҳои тижоратӣ ба корхонаҳои кишоварзӣ ба қарбурда шаванд. Муқаррароти назариявӣ ва тавсияҳои амалии таҳқиқот дар раванди таълимии зинаи бакалаврият бо самти ихтисоси «Молия ва қарз» истифода мешаванд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Доир ба мавзӯи таҳқиқот 8 мақолаи илмӣ бо ҳаҷми 3,4 ҷузъи ҷопӣ (аз ҷумла 3,1 ҷузъи ҷопӣ аз муаллиф), аз онҳо 4 мақола дар

мачаллаҳои илмӣ тақризшаванда нашр шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва тавсияҳо, рӯйхати адабиёт бо 144 номгӯй иборат аст. Матни диссертатсия дар 184 саҳифаи чопӣ компютерӣ дарҷ гардида, 9 расм ва 22 ҷадвалро дар бар мегирад.

ҚИСМАТИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамии мавзӯи таҳқиқот асоснок карда шуда, мақсад, вазифаҳо, предмет ва объекти таҳқиқот нишон дода мешавад, инчунин тавсифи моҳияти қарздиҳии имтиёзнок ба корхонаҳои кишоварзӣ ва шарҳи мухтасари адабиёт оид ба мавзӯи омӯзиш оварда шудааст.

Дар боби якум - «Асосҳои назариявӣю методологии қарздиҳии корхонаҳои кишоварзӣ», равандҳои таҳаввули муносибатҳои қарзии байни корхонаҳои кишоварзӣ ва бонкҳо баррасӣ мешаванд. Таҳлили равишҳои назариявии дарки мафҳуми қарзи кишоварзӣ ва моҳияти иқтисодии он анҷом дода мешавад. Ба муҳимии истифодаи қарздиҳии имтиёзнок дар соҳаи кишоварзӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад.

Муаллиф дар асоси омӯзиши сарчашмаҳои дастрас оид ба таҳаввулоти умумии муносибатҳои қарзӣ, асарҳои классикӣ соҳаи иқтисодиёт ва молия, адабиёти махсус оид ба қарзи кишоварзӣ тасдиқ мекунад, ки дар марҳилаҳои аввалии пайдоршавии кишоварзӣ муносибатҳои қарзӣ дар фаҳмиши муосири худ вучуд надоштанд. Бо рушди муносибатҳои бозорӣ ва таъсиси ниҳодҳои бонкӣ дар Аврупо, дар асрҳои XVII-XVIII низоми нисбатан муташаккили қарздиҳии кишоварзӣ бунёд гардид.

Сарчашмаҳои таърихӣ дастрас наметавонанд тасдиқ кунанд, ки дар сарзамини тоҷикон то аввалҳои асри XX ягон ҳел воситаҳои қарзӣ вучуд дошт ё не. Вобаста ба ин, дар таҳқиқот марҳилаҳои аввалии ташаккул ва рушди муносибатҳои қарзии соҳаи кишоварзӣ дар асоси таҷрибаи мамлакатҳои Аврупо, Америка ва Россия баррасӣ шудааст.

Имрӯз бисёре аз корхонаҳои кишоварзӣ бо мушкилоти молиявӣ рӯ ба рӯ ҳастанд ва захираҳои кофии дохилӣ барои рушд надоранд. Дар чунин шароит, қарзҳои бонкӣ ба манбаи муҳими навсозии воситаҳои асосӣ ва пур кардани сармояи гардон табдил ёфтаанд.

Ба андешаи муаллиф, дар мамлакат низоми босамари таъминоти қарзии корхонаҳои кишоварзӣ, ки ба талаботи бозор ҷавобгӯ бошад, ташаккул наёфтааст. Таҳлили пӯёи қарздиҳӣ дар солҳои 2000-2024 нишон медиҳад, ки дастгирии молиявии соҳаҳо, аз ҷумла кишоварзӣ ноустувор ва нобаробар буд. Ин ҳолат аз набудани асоси методологии ҷамоҳангшудаи қарздиҳӣ шаҳодат медиҳад (ҷадвали 1).

Тағйирёбии ҳаҷми қарзҳо, аз сатҳҳои хеле паст дар аввали солҳои 2000 то афзоиши босуръат дар миёнаҳои солҳои 2010 ва барқароршавии рушд пас аз соли 2020, на танҳо инъикоси вазъи бахши бонкӣ мебошанд. Ба андешаи муаллиф, чунин ноустуворӣ аз муносиб набудани механизмҳои институтсионалӣ ва танзимкунанда ба хусусиятҳои низоми қарздиҳии бонкӣ шаҳодат медиҳад.

Аз ин рӯ, методологияи қарздиҳӣ бояд принципҳои мушаххасеро барои арзёбии пардохтпазирии қарзгирандагон, механизмҳои мутобикшудаи таъминот ва амсилаи идоракунии хавфҳо дар бар гирад.

Аммо, таҳлил нишон медиҳад, ки чараёни воқеии қарзҳо қорбурди ин принципҳоро инъикос намекунад. Афзоиши ҳаҷмҳои қарздиҳӣ бо суботи қарздиҳӣ ҳамрадиф нест, ки ин аз набудани равиши муназзам ҷиҳати дастгирии қарзии истеҳсолоти кишоварзӣ шаҳодат медиҳад.

Ҷадвали 1. – Пӯёи қарздиҳӣ ба соҳаҳои иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2000-2024

Давра	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Январ-март	173,2	1123,2	5649,7	10582,1	11010,2	9804,6	8 04,8	8844,9	10278,1	1138,4	996,7	1385,2	1458,1
Апрел-июн	176,9	1176,2	5567,8	11001,0	10927,6	9553,7	8476,4	8935,8	10032,2	1080,8	1109,3	1416,4	1607,5
Июл-сент.	225,8	1236,2	5769,5	11333,3	10558,8	9201,0	8638,6	9236,0	10400,0	1130,1	1401,0	1541,3	1976,9
Окт.-дек.	242,5	1286,3	3728,3	11341,7	9 930,0	8608,1	8741,4	9789,5	9 930,0	1563,0	1529,9	2092,1	2693,0
Ҳамагӣ	818,5	4821,9	20715,3	44258,1	42426,6	37167,3	34061,2	36806,2	40640,4	4912,4	5037,0	6435,0	7735,5

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси [3; 4; 10]

Дар ҷадвали 2 маълумот дар бораи қарздиҳии бонкҳо ба корхонаҳои кишоварзӣ оварда шудааст. Дар пӯёи умумии қарздиҳии бонкҳо ба соҳаи кишоварзӣ, ки онро дар асоси маълумоти омори расмӣ танҳо бо оғоз аз соли 2000 метавон воқеъбинона таҳлил кард, афзоиши мусбат ба назар мерасад. Суръати рушди нишондиҳандаи қарздиҳии бонкҳо ба соҳаи кишоварзӣ дар соли 2022 нисбат ба соли 1999 қариб 41 маротиба мебошад.

Дар давраи аз соли 2015 то соли 2020 пӯёи ин нишондиҳанда манфӣ мебошад (- 17% дар соли 2015 нисбат ба соли 2010, - 1,8% дар соли 2020 нисбат ба соли 2015), ки ба андешаи муаллиф, сабаби чунин пастшавӣ бухрони бонкӣ мебошад, ки дар паёмади бухрони молиявии ҷаҳонӣ дар низоми бонкии мамлакат дар ин давра мушоҳида мешуд. Ҳамчунин пандемияи ковид-19 низ ба пастшавии нишондиҳандаи қарздиҳии бонкҳо ба соҳаи кишоварзӣ дар соли 2020 таъсири манфӣ расонидааст.

Афзоиши пешниҳоди захираҳои қарзӣ, ки дар давраҳои муайян мушоҳида мешавад, талаботи соҳаи кишоварзиро ба маблағҳои қарзӣ тасдиқ мекунад, аммо набудани тамоюли устувор нишон медиҳад, ки воситаҳои молиявӣ ба амсилаи ягонаи миллии рушди кишоварзӣ ҳамгиро карда нашудаанд. Аз нигоҳи методологӣ, ин аз набудани заминаҳои институтсионалӣ шаҳодат медиҳад.

Механизмҳои қарздиҳии дарозмуҳлати кишоварзӣ, низомҳои суғуртаи хавфҳои кишоварзӣ, воситаҳои кафолат ва методикаҳои стандартишуда барои арзёбии хавфҳои биологӣ ва мавсимӣ вучуд надоранд. Дар натиҷа, вазъияте ба миён омадааст, ки дар он низоми танзими давлатӣ ва бахши бонкӣ ба таври пароканда, бе таъя ба амсилаи умумии концептуалии маблағгузории кишоварзӣ амал мекунанд.

**Ҷадвали 2. – Маблағи қарздиҳии бонкҳо ба корхонаҳои кишоварзӣ (бақия дар охири сол),
млн. сомонӣ**

	1991*	1992*	1994*	1995	1996	1999	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Ҳамагӣ, маблағи қарзи бонкҳо ба соҳаҳо аз ҷумла:	6,58	96,05	1683,8	5,37	10,6	48,17	59,76	524,3	1905,5	4186,2	6370,5	8089,5	9795,6	12084,0
кӯтоҳмӯҳлат	6,08	94,67	1404,6	4,43	9,17	43,38	53,66	422,7	1311,9	2338,5	2543,2	3043,2	3672,3	4394,5
дарозмӯҳлат	0,50	1,38	379,2	0,94	1,43	4,79	6,1	101,6	593,6	1847,7	3827,3	5046,3	6123,3	7689,5
Қарзҳо ба соҳаи кишоварзӣ аз ҷумла:	-	-	-	-	-	11,75	8,52	53,8	356,15	295,7	290,3	379,3	479,6	274,2
кӯтоҳмӯҳлат	-	-	-	-	-	11,59	8,21	51,0	172,48	197,1	279,2	365,2	460,4	250,8
дарозмӯҳлат	-	-	-	-	-	0,16	0,31	2,8	183,67	98,6	11,1	14,1	19,2	23,4
Ҳиссаи қарзҳои кишоварзӣ дар ҷамъи умумии қарзи бонкҳо, %	-	-	-	-	-	24,4	14,3	10,3	18,7	7,1	4,6	4,7	4,9	2,3
* - млрд. рубл														

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти оморӣ [3, с. 431-438; 4, с. 116; 8, с. 418]

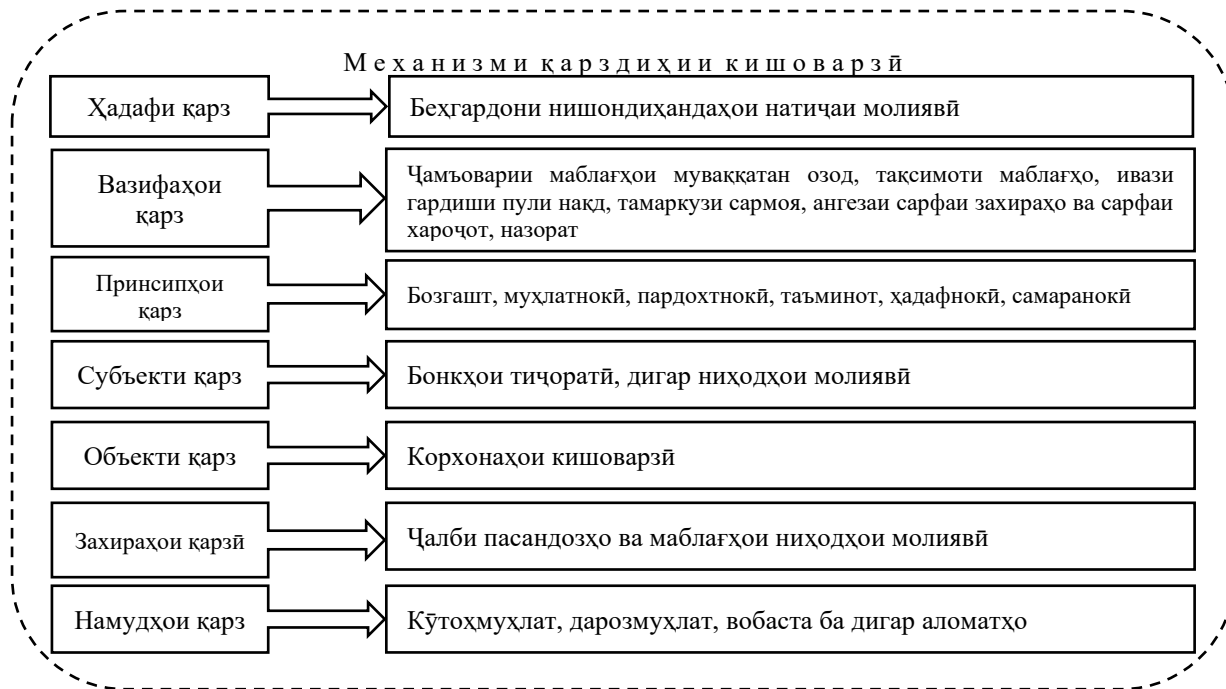
Маълумоти оморӣ ҳулосаи асосии назариявӣю методологии муаллифро тасдиқ мекунад. Дар мамлакат то ҳол низоми ҳамаҷонибаи қарздиҳии кишоварзӣ, ки аз ҷиҳати илмӣ асоснок буда, барои таъмини дастрасии устувори корхонаҳои кишоварзӣ ба захираҳои қарзӣ, аз ҷумла қарзи имтиёзнок қодир бошад, ташаккул наёфтааст.

Муаллиф тасдиқ кардааст, ки мафҳумҳои асосии бо қарз вобаста - ҳадаф, вазифа, принципҳо, субъект, объект ва намудҳои қарз, захираҳои қарзӣ, - ҳамаи ин дар таркиби мафҳуми «механизми қарздиҳӣ» муттаҳид мешаванд. Унсурҳои асосии механизми қарздиҳӣ дар соҳаи кишоварзӣ дар шакли тарҳ дар расми 1 тасвир карда шудаанд.

Ҳамин тариқ, маҷмуи унсурҳо, ки барои ноил шудан ба ҳадафи муайян ҷиҳати беҳсозии вазъи молиявӣю корхонаи кишоварзӣ дар ҳамбастагӣ амал мекунанд, механизми қарздиҳии кишоварзиро ташкил медиҳад. Моҳияти иқтисодии қарз пеш аз ҳама дар риояи принципҳо ва иҷрои вазифаҳои он зоҳир мешавад.

Ҷамъбасти натиҷаҳои таҳқиқот ва зикри хусусиятҳои истехсолоти кишоварзӣ ба муаллиф имкон дод, ки мафҳуми қарзи кишоварзиро мувофиқ ба шароити имрӯзаи рушди низоми бонкӣ ва соҳаи кишоварзӣ муайян кунад: қарзи кишоварзӣ муносибатҳои махсуси байни муассисаҳои қарзӣ ва субъектҳои иқтисодии соҳаи кишоварзӣ мебошад, ки дар ҷамъоварии маблағҳои муваққатан озоди дигар субъектҳои иқтисодӣ ва аҳоли ва ба хоҷагиҳои кишоварзӣ пешниҳод кардани онҳо дар асоси принципҳои асосӣ ва бо таъмини вазифаҳои умумии қарз ифода меёбад.

Дарки қарз ҳамчун механизми ташкил ва амалӣ намудани муносибатҳои байни субъектҳои иқтисодии кишоварзӣ бо муассисаҳои бонкӣ дар раванди ҳаракати сармояи қарзӣ масъалаи муҳими назариявӣю қарздиҳии кишоварзӣ ва нақши қарз дар тақрористехсоли маҳсулоти кишоварзӣ мебошад.

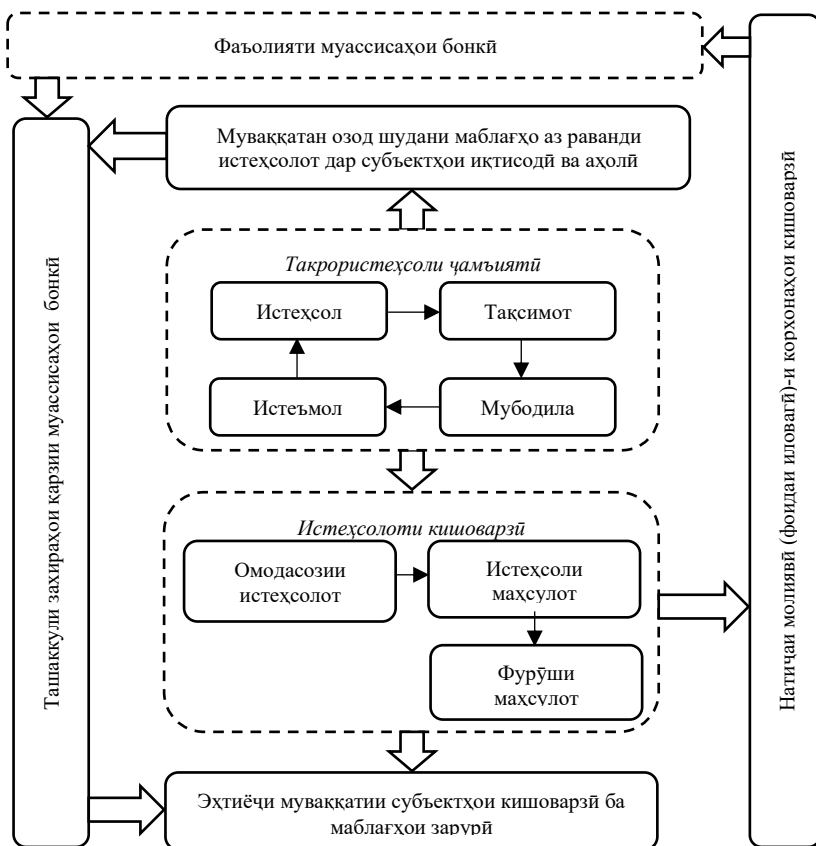

Расми 1. – Таркиби унсурҳои механизми қарздиҳӣ дар соҳаи кишоварзӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёт [1; 11]

Корбурди равиши такрористеҳсолӣ биниши муносибатҳои қарзиро дар марҳилаи такрористеҳсол дигар мекунад, ки ин барои таҳияи тафсири муаллифӣи моҳият ва нақши қарз дар баландбардории самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ имкон медиҳад.

Амсилаи корбурди равиши такрористеҳсолӣ дар муносибатҳои қарзии корхонаҳои кишоварзӣ дар расми 2 оварда шудааст.

Расми 2. – Амсилаи корбурди равиши такрористеҳсолӣ дар муносибатҳои қарзии кишоварзӣ
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Расм нишон медиҳад, ки ҳамзамон бо муваққатан озод шудани маблағҳо аз раванди истехсолот дар субъектҳои иқтисодӣ ва аҳоли, дар кишоварзӣ эҳтиёҷи муваққатӣ барои истифодаи маблағҳо ба миён меояд. Ин захираҳо аз ҷумла барои қонё намудани эҳтиёҷоти субъектҳои кишоварзӣ сафарбар карда мешаванд.

Ба андешаи муаллиф, ҷанбаҳои методологии қарзи кишоварзӣ маҷмуи равишҳои илмӣ, усулҳо, воситаҳои таҳлилий ва маҳакҳоеро ифода мекунанд, ки барои таҳқиқи амиқи моҳияти муносибатҳои қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ, ба инобат гирифтани хусусиятҳои соҳавии истехсолот ва таҳия намудани механизмҳои муассири таъмини дастрасии захираҳои қарзӣ ба корхонаҳои кишоварзӣ имкон медиҳанд.

Дар шароити баамаломада, дастгирии молиявии давлатии соҳаи кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим аст. Рушди босуръати ин соҳа на танҳо амнияти озуқаворӣ ва самаранокии корхонаҳоро беҳтар мекунад, балки рушди дигар соҳаҳоро низ суръат мебахшад. Ин шароит зарурати бунёди механизми қарздиҳии имтиёзнок ба корхонаҳои кишоварзиро дар шароити ноустувории молиявӣ нишон медиҳад.

Принсипи асосии қарздиҳии имтиёзноки кишоварзӣ - қисман ҷуброн кардани меъёри ғоизи амалкунанда аз ҳисоби маблағҳои бучети давлатӣ мебошад. Вале омӯзиш нишон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қарздиҳии имтиёзнок дар соҳаи кишоварзӣ татбиқ намешавад. Бонкҳо ба соҳаи кишоварзӣ қарзро бо шароити муқаррарӣ пешниҳод мекунанд ва корхонаҳои кишоварзӣ бо истифода аз онҳо ягон ҳел дастгирӣ барои худ намебинанд. Баръакс, ҳолатҳои ба вазъи молиявии ногувор дучор шудани корхонаҳои кишоварзӣ пас аз гирифтани қарз зиёд мебошанд. Бо ташаккули механизми қарзи имтиёзнок метавонад бозори қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ ғайол

гардад ва таваҷҷуҳи бонкҳои тиҷоратӣ ба сармоягузорӣ ба корхонаҳои кишоварзӣ бештар шавад.

Боби дуюм – «Таҳлили вазъи муносири қарздиҳии имтиёзнокӣ корхонаҳои кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ба таҳлили хусусиятҳои механизми мавҷудаи қарздиҳӣ бахшида шудааст. Мушкилоти асосие, ки корхонаҳои кишоварзӣ ҳангоми гирифтани қарзҳои бонкӣ дучор меоянд, арзёбӣ карда шудаанд. Ҳамчунин имконияти ҳамгирӣ бо низоми қарзии ҷаҳонӣ барои беҳтар кардани шароити қарздиҳӣ дар соҳаи кишоварзӣ баррасӣ мешавад.

Муаллиф қайд мекунад, ки дар сиёсати дастгирии кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар ба ҳифзи манфиатҳои иқтисодии истеҳсолкунандагони дохилии маҳсулоти кишоварзӣ таваҷҷуҳ зоҳир шуда, маблағи умумии кумаки молиявӣ ва ҳадафҳои истифодабарии он бо назардошти афзалиятҳои рушди соҳа муайян шудаанд. Маълумот дар бораи хароҷоти буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба соҳаи кишоварзӣ дар солҳои 2020-2023 дар ҷадвали 3 оварда шудааст. Ба ҳотири муқоиса кардан, дар ҷадвал ҳамчунин маълумот дар бораи хароҷот ба баъзе соҳаҳои дигари иқтисодиёт низ оварда шудааст.

Маълумоти дар ҷадвали 3 манзургардида нишон медиҳад, ки бештар маблағгузориҳои буҷетӣ ба соҳаҳои энергетикӣ, сӯзишворӣ, нақлиёт ва коммуникатсия, хоҷагии манзилию коммуналӣ, инчунин экология ва ҷангал равона шудааст. Бо вучуди нисбатан кам будани ҳаҷми маблағгузорӣ ба соҳаи кишоварзӣ, тамоюли зиёдшавии он дар давраи таҳлили ба назар мерасад. Дар соли 2023 ҳаҷми воқеии ин нишондиҳанда дар муқоиса бо соли 2017 ба ҳисоби 2,4 маротиба афзоиш ёфтааст. Бо дарназардошти таҳлил дар давраи мазкур, маблағгузориҳои буҷетӣ дар соҳаҳои гуногун низ дар ин муддат рушд кардааст.

Ҷадвали 3. - Хароҷоти буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба соҳаҳо, млн. сомонӣ

Ба ҳолати охири сол	Комплекси суғишворию энергетикӣ			Нақлиёт ва коммуникатсия			Хочагии манзилию коммуналӣ, экология ва ҷангал			Кишоварзӣ, моҳидорӣ ва шикор			Саноат ва сохтмон			Фарҳанг ва варзиш		
	нақша	ичро	%-ичро	нақша	ичро	%-ичро	нақша	ичро	%-ичро	нақша	ичро	%-ичро	нақша	ичро	%-ичро	нақша	ичро	%-ичро
2017	6897	6280	91	1268	1075	85	1166	923	79	638	689	108	188	158	84	989	753	76
2018	5928	4691	79	204	166	81	67	66	99	155	143	92	139	134	96	270	264	98
2019	4137	3572	86	219	199	91	81	77	95	158	156	99	171	168	98	347	336	97
2020	4654	4977	107	1131	1045	92	1523	1426	94	700	618	88	176	172	97	1061	988	93
2021	4413	4649	105	1777	1796	101	1735	1684	97	768	668	87	247	240	97	1198	1164	97
2022	6900	6492	94	2268	2418	107	2038	1775	87	1046	1034	99	290	288	99	1193	1081	91
2023	8366	7270	87	2648	3974	150	2360	2242	95	2127	1635	77	298	296	99	1629	1472	90

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси [5, с. 451; 6, с. 462; 7, с. 479; 12; 13; 14]

Бузургии нишондиҳандаи ҳаҷми маблағгузории буҷетӣ ба соҳаи кишоварзӣ, ки дар давраи таҳлилӣ мушоҳида мешавад, барои рушди босамари истеҳсолоти кишоварзӣ дар мамлакат басанда нест. Дар баробари ин, боздеҳии воқеии маблағҳои буҷетии барои рушди соҳаи кишоварзӣ ҷудошуда ва таъсири онҳо ба рушди истеҳсолоти кишоварзӣ паст аст, ки сабаби ин пеш аз ҳама истифодаи ғайриҳадафнок ва нооқилонаи онҳо мебошад. Ҳаҷмҳои зиёди маблағҳои аз буҷет барои рушди истеҳсолоти кишоварзӣ ҷудошуда дар самтҳои берун аз таъиноти худ харҷ мешаванд.

Ба андешаи муаллиф, дастгирии давлатии молиявии кишоварзӣ низоми тадбирҳои муҳофизатии аз ҳисоби буҷети давлатӣ роҳандозишуда мебошад, ки ба баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти кишоварзӣ ва сатҳи даромаднокии истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ нигаронида шудаанд ва дар ниҳоят рушди босуботи соҳаи кишоварзиро дар мамлакат таъмин мекунанд.

Таҳқиқоти муаллиф нишон медиҳад, ки аксари корхонаҳои кишоварзӣ қарзҳои кӯтоҳмуҳлати бонкро асосан барои пӯшонидани хароҷоти мавсимии худ истифода мебаранд. Онҳо мушкилоти ҷорӣ худро ҳал намуда, барои гирифтани қарзи дарозмуҳлат ҷуръат намекунанд. Зеро корхонаҳои кишоварзӣ дар раванди қарзгирӣ, баргардонидани қарз ва ғоизҳои он бо сабаби мавҷуд будани хавфҳои қарзӣ ба мушкилоти зиёд дучор мешаванд, аз ҷумла, бо мушкилот дар пешниҳод ғарав.

Мушкилоти дигар - сатҳи баланди меъёрҳои ғоизи қарз мебошад. Бонкҳо қарзҳоро аз ҷумла ба корхонаҳои кишоварзӣ бо ғоизҳои баланд пешниҳод мекунанд. Маълумоти омӯрӣ шаҳодат медиҳад, ки дар моҳҳои январ-декабри соли 2023 андозаи миёнаи ғоизи қарзҳо бо пули милли 23,09% ва бо асъори хориҷӣ 12,09%-ро ташкил додааст (ҷадвали 4).

Ҷадвали 4. – Меъёри фоизи қарзҳои бонкӣ дар моҳҳои январ-декабри соли 2023

Қарзҳои бонкӣ	Меъёри фоиз											
	январ	феврал	март	апрел	май	июн	июл	август	сентябр	октябр	ноябр	декабр
Ҳамаи қарзҳо бо пули миллий	22,33	22,71	22,93	23,13	23,29	23,10	23,23	23,22	23,27	23,35	23,29	23,20
То 1 моҳ	18,66	18,92	19,28	19,38	19,52	19,57	19,67	18,45	18,12	18,16	18,24	17,54
Зиёда аз 1 моҳ то 3 моҳ	26,28	11,85	13,68	14,90	16,11	17,28	18,29	19,37	20,24	21,00	21,67	20,72
Зиёда аз 3 моҳ то 6 моҳ	19,77	21,38	20,64	21,12	22,07	22,49	22,99	23,04	23,35	23,41	23,48	22,92
Зиёда аз 6 моҳ то 1 сол	23,14	25,90	26,49	26,95	27,28	27,22	27,40	27,51	27,60	27,66	27,66	27,42
Зиёда аз 1 сол	24,46	23,98	23,90	23,98	24,05	23,87	23,98	23,92	23,91	23,06	23,11	23,07
Қарзҳои дигар	19,74	18,79	18,53	18,12	17,75	17,81	17,66	17,76	17,87	17,95	17,98	18,12
Ҳамаи қарзҳо бо асъори хориҷӣ	12,78	11,83	11,98	12,30	12,21	12,18	12,09	12,05	12,00	11,98	11,94	11,81
То 1 моҳ	11,40	3,92	3,63	8,88	8,65	8,71	8,49	8,25	8,07	7,91	7,82	7,91
Зиёда аз 1 моҳ то 3 моҳ	13,02	11,40	11,58	11,59	11,85	11,87	11,92	11,93	12,56	12,44	11,96	11,94
Зиёда аз 3 моҳ то 6 моҳ	14,25	14,02	14,23	14,20	14,36	13,91	13,43	13,14	12,78	12,03	11,98	11,82
Зиёда аз 6 моҳ то 1 сол	13,81	13,79	13,61	13,44	12,75	12,73	12,62	12,74	12,61	12,64	12,35	12,19
Зиёда аз 1 сол	13,58	12,27	12,36	13,06	12,82	12,72	12,59	12,59	12,50	12,49	12,48	12,25
Қарзҳои дигар	5,20	5,41	5,59	5,60	6,16	6,25	6,51	7,11	7,31	7,55	7,80	8,05

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти оморӣ [2, с. 72]

Аз вазъи мушоҳидашуда муаллиф хулоса баровардааст, ки бонкҳо ҳангоми қарздиҳӣ ба корхонаҳои кишоварзӣ танҳо манфиатҳои худро ба ҳисоб мегиранд ва бо зиёд шудани талаботи мавсимӣ ба қарз, ғоизи онро баланд мебардоранд.

Мақсади таъмин кардани соҳаи кишоварзӣ бо маблағҳои қарзӣ бояд ба рушди босуръат ва устувори он мусоидат кунад, аммо низоми имрӯзаи қарздиҳии бонкҳои тижоратӣ барои корхонаҳои кишоварзӣ ҳеҷ гуна манфиат ё имтиёзҳои махсус намедихад. Қарзҳои, ки бонкҳои тижоратии мамлакат ба субъектҳои соҳибқори соҳаи кишоварзӣ пешниҳод мекунад, имтиёзнок нестанд.

Қарз он гоҳ имтиёзнок ҳисобида мешавад, ки агар ғоизи он аз сатҳи миёнаи ғоизҳо дар мамлакат хеле паст бошад. Вале, ғоизи қарзҳои имтиёзноки ба соҳаи кишоварзӣ пешниҳодшаванда (19-21%-и солоне), аз андозаҳои миёнаи меъёри ғоизи солоне дар низоми бонки мамлакат муқарраршуда (18,45-26,85%) ҷандон паст нестанд.

Дар асоси таҳлилҳои муаллиф, омили муҳимтарини ба қарздиҳии соҳаи кишоварзӣ таваҷҷуҳи камтар зоҳир кардани бонкҳои тижоратӣ, ин сатҳи пасти даромаднокии корхонаҳои кишоварзӣ мебошад. Аз ҳолати ногувори натиҷаҳои молиявии онҳо маълумоти дар ҷадвали 5 овардашуда гувоҳӣ медиҳад.

Муаллиф таъкид мекунад, ки барои мукамалсозии механизми қарзи кишоварзӣ ва ташаккули низоми қарздиҳии имтиёзнок ба соҳаи тадбирҳои муайяни ташкилию иқтисодиро роҳандозӣ бояд кард. Пеш аз ҳама, қарзи бонкӣ бояд барои тамоми корхонаҳои соҳаи дастрас бошад.

Ҷадвали 5. – Натиҷаи молиявӣ (+ фоида, - зарар)-и корхонаҳои соҳаҳои иқтисодиёт, млн. сомонӣ

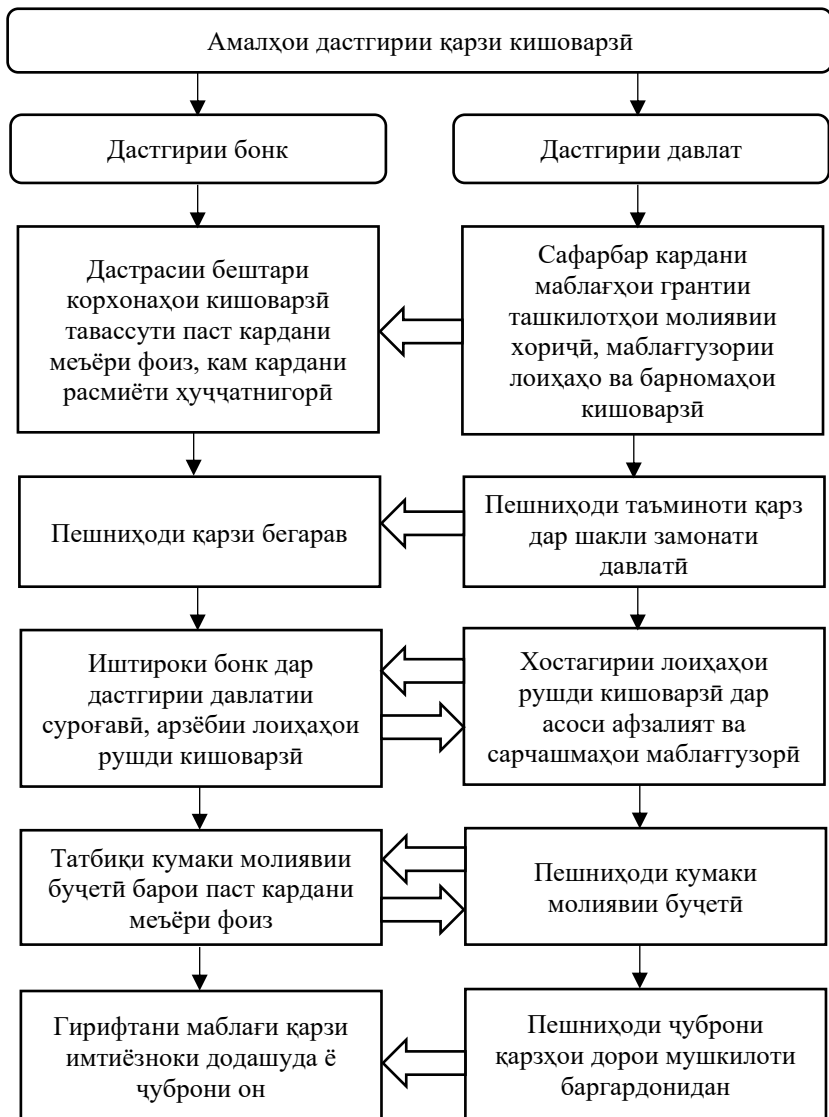
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кишоварзӣ	-25,0	-1,9	-64,1	-51,7	-21,4	3,3	1,8	43,7
Саноат	-760,4	-711,8	572,4	1137,4	-3807,6	5525,9	8351,1	983,4
Сохтмон	100,3	126,9	949,0	149,3	-47,3	262,0	-40,0	232,0
Савдо	120,1	183,9	413,6	633,8	358,0	638,3	773,5	1040,3
Нақлиёт ва алоқа	41,6	100,8	-263,8	191,6	-69,2	491,8	1110,8	725,9
Дигар соҳаҳо	12,57	140,4	163,2	-71,5	261,5	270,9	750,6	868,0

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси [3, с. 304; 4, с. 83]

Барои рушди қарздиҳии имтиёзноки бонкҳои тичоратӣ ба соҳаи кишоварзӣ дар мамлакат роҳандозӣ намудани механизми қарздиҳие зарур аст, ки пешниҳоди қарзро ба корхонаҳои кишоварзӣ бо меъёри солонаи ақаллан 12-15% таъмин кунад. Дар ин маврид ҷуброни норасоии даромади бонкҳо, ки мувофиқи вазъии имрӯзаи бозор 10-12%-ро ташкил медиҳад, бояд аз ҷониби бучети давлатӣ тавассути пешниҳоди кумаки молиявӣ амалӣ карда шавад.

Барои татбиқи механизми қарздиҳии имтиёзнок ба соҳаи кишоварзӣ дар мамлакат қабул кардани барномаи қарздиҳии имтиёзноки кишоварзӣ тавсия дода мешавад.

Ҷорӣ намудани қарзи имтиёзноки кишоварзӣ аз амалҳои дастгирии бонки махсусгардонидашудаи қарзи кишоварзӣ ва давлат вобаста аст, ки тарҳи он дар расми 3 тасвир шудааст.

Расми 3. – Намудҳои дастгирии бонкӣ ва давлатӣ дар фаъолияти бонки махсусгадонидашудаи қарзи кишоварзӣ
Сарчашма: таҳияи муалиф

Муалиф якчанд мушкилоти муҳимро, ки ба самаранокии низоми қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзӣ таъсири назаррас мерасонанд, чудо карда, монеаҳо ва воситаҳои асосӣ барои бартараф кардани онҳоро дар доираи тадбирҳои навсозии низоми қарздиҳии имтиёзноки кишоварзӣ пешниҳод кардааст (ҷадвали 6).

Ҳамин тариқ, тақмили низоми қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзӣ гузаришро аз тадбирҳои пароканда ба амсилаи ҳамаҷонибаи институтсионалӣ, ки рақамикунонӣ, кафолатҳои давлатӣ, навсозии технологӣ ва низоми рушди суғуртаи кишоварзиро муттаҳид мекунад, дар назар дорад.

Муаллиф дар асоси омӯзиши таҷрибаи байналмилалӣ қарздиҳии кишоварзӣ муайян кардааст, ки дар бештари мамлакатҳои рушдёфта унсури муҳими сиёсати кишоварзӣ дастгирии давлатӣ ҳавасмандкунандаи истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ буда, ба онҳо пешниҳод кардани ҳар гуна кумакҳои молиявӣ, мусоидати молиявӣ ва имтиёзҳои андозию қарзиро дар бар мегирад.

Шаклҳои асосии пешниҳоди имтиёзҳо ба кишоварзон пардохтҳои ҷубронӣ, ҷуброни талафот аз офатҳои табиӣ, танзими нархҳо дар бозори маҳсулоти кишоварзӣ, сиёсати гумрукӣ, чудо кардани маблағҳо барои рушди инфрасохтори кишоварзӣ, лизинг, қарзи имтиёзнок буда, қорбурди онҳо барои дастгирии давлатӣ соҳаи кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо бо зиёд намудани ҳаҷми маблағҳои буҷетӣ ба соҳаи кишоварзӣ сафарбаршаванда имконпазир аст.

Ҷадвали 6. – Таҳлили амиқи мушкилоти қарздиҳии корхонаҳои кишоварзӣ ва роҳҳои ҳалли онҳо

Мушкилот	Мухтавои мухтасари мушкилот	Роҳҳои ҳалли пешниҳодшаванда
1. Номукамал будани низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ дар корхонаҳои кишоварзӣ	Ҳисоботи нопурра, мавҷуд набудани дастурамалҳо ва методикаҳои соҳавии пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва оморасозии ҳисоботи молиявӣ.	– баланд бардоштани касбияти кормандони муҳосибот; – таҳияи стандартҳои соҳавии баҳисобгирии муҳосибӣ; – рақамикунонии ботадричи баҳисобгирии муҳосибӣ.
2. Норасоии кормандони соҳибхтисоси кишоварзӣ	Норасоии мутахассисони соҳаи кишоварзӣ ва молия, хатоҳо дар низоми банақшагирӣ.	– омӯзиш ва бозомӯзии кормандон; – таъсиси хадамоти машваратӣ барои дастгирии мутахассисони соҳаи кишоварзӣ.
3. Сатҳи пасти маърифати молиявӣ	Хатоҳо ҳангоми интиҳоби қарз, банақшагирии сусти чараёнҳои пулӣ.	– барномаҳои омӯзишии кӯтоҳмуддат; – маводи иттилоотӣ ҳангоми пешниҳоди қарзҳо.
4. Таҳассуси нокифояи бонкҳо дар самти қарзи кишоварзӣ	Сатҳи баланди талабот ба гарав, заифии экспертизаи қарзии кишоварзӣ.	– ҷалби мушовирони кишоварзӣ; – махсусгардонии шӯъбаҳои алоҳидаи бонкҳо доир ба қарзи кишоварзӣ.
5. Сатҳи пасти рақамикунонӣ	Дастрасии маҳдуд ба маълумот, шаффофияти пасти равандҳои қарздиҳӣ.	– субсидиякунонии технологияҳои рақамӣ; – ҷорӣ намудани платформаҳои онлайнӣ қарздиҳии кишоварзӣ.
6. Мушкилоти таъмини барқ	Ноустувории истеҳсолот ва нигоҳдорӣ дар мавсими гармо ва сармо.	– дастгирии манбаъҳои алтернативии энергия; – тарифҳои имтиёзнок барои хоҷагиҳои энергияталаб.
7. Камбудии дар низоми андозбандӣ	Афзоиши хароҷот, ҷолибияти пасти сармоягузорӣ.	– имтиёзҳои мавсимии андозӣ; – механизмҳои истеҳлоки бошиддат.
8. Набудани бонки махсуси қарзи кишоварзӣ	Набудани қарзи дарозмуҳлати имтиёзнок.	Таъсиси бонки давлатии қарздиҳии кишоварзӣ.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Муаллиф қайд мекунад, ки хангоми таҳлили таҷрибаи байналмилалӣ, ба таври возеҳ фарқ кардани механизмҳои дастгирии давлатӣ ва воситаҳои қарздиҳии имтиёзнок зарур аст. Чораҳои дастгирии давлатӣ субсидияҳо, имтиёзҳои андоз, нақшаҳои кафолат, ҷуброни меъёри фоиз ва суғуртаи хавфи кишоварзиро дар бар мегиранд, дар ҳоле ки қарздиҳии имтиёзнок танҳо як унсури ин низом буда, маблағҳои қарзиро бо меъёрҳои пасттар пешниҳод мекунад.

Аз ин рӯ, таҳлили амалияҳои байналмилалӣ бо баррасии тафовути байни шаклҳои мустақим ва ғайримустақими дастгирӣ бояд пурра карда шавад, ки барои арзёбии дақиқи нақши қарзи имтиёзнок дар рушди кишоварзӣ имкон диҳад.

Тасдиқ карда мешавад, ки таҳқиқи таҷрибаи хориҷии танзими давлатӣ ва ҳавасмандгардонии истехсолоти кишоварзӣ барои рушди низоми қарзи имтиёзноки кишоварзӣ арзишманд аст.

Механизми иқтисодӣ, ки истифодаи оқилонаи маблағҳои аз ҳисоби буҷети давлатӣ ҷудошаванда ва пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок, инчунин тасхеҳи андозхоро таъмин мекунад, танзимкунанда ва ҳавасмандкунандаи рушди соҳаи кишоварзӣ ва соҳаҳои бо он алоқаманди саноати коркард шуда метавонад.

Дар боби сеюм – «Тамоюлотии рушди низоми қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзӣ», дар асоси таҳлили имконияти ҳавасмандгардонии давлатии қарзҳои кишоварзӣ, оид ба тақмили низоми қарздиҳии имтиёзноки кишоварзӣ тақлифҳо пешниҳод шудаанд.

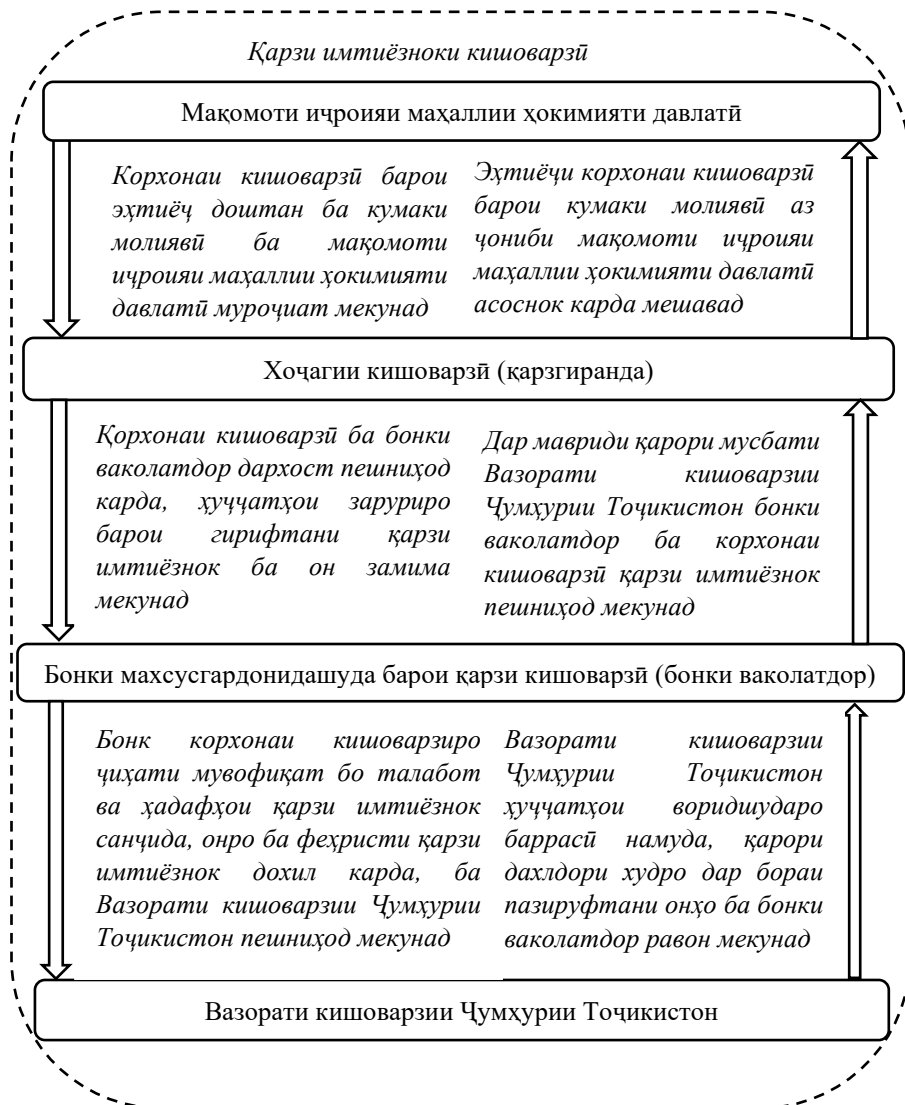
Ба андешаи муаллиф, дастгирии давлатии молиявии соҳаи кишоварзӣ дар мамлакат метавонад бо якчанд шаклҳои амалӣ карда шавад, ки аллакай дар таҷрибаи ҷаҳонӣ мавриди қорбурди самарабахши онҳо тасдиқ гардидааст ва онҳоро метавон ба ду гурӯҳи асосӣ ҷудо кард (расми 4).

Расми 4. Шаклҳои дастгирии давлатии молиявии соҳаи кишоварзӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар диссертатсия барои таъсиси низоми самарабахши қарздиҳӣ корбурди амсилаи муносиби тартиби пешниҳоди қарзи имтиёзҳои кишоварзӣ тавсия мешавад (расми 5).

Расми 5. – Амсилаи тартиби пешниҳоди қарзи имтиёзноки кишоварзӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Амсила нишон медиҳад, ки дар раванди қарзи имтиёзнok се ҷониб иштирок мекунад - хоҷагии кишоварзии қарзгир, бонки ваколатдор ва мақомоти давлатии ваколатдор. Ин тарзи фаъолият аз муносибатҳои муқаррарии қарзии бонкӣ, ки дар он танҳо қарзгир ва бонк иштирок мекунад, фарқ мекунад.

Қарздиҳии имтиёзноки кишоварзӣ бояд қатъиян дар доираи барномаҳои давлатӣ ва лоиҳаҳои афзалиятноки рушди соҳаи кишоварзӣ сурут гирад ва самаранокии онҳо аз ҷониби давлат арзёбӣ карда шавад.

Дар ин маврид самаранокии истифодаи қарзи имтиёзнok аз нигоҳи корхонаи кишоварзии қарзгир бояд ҳамчун қобилияти ҳар як воҳиди пулии маблағи қарзи барои рушди истеҳсолот сафарбаршуда барои овардани фоида баррасӣ карда шавад.

Амалисозии механизми қарзи имтиёзноки кишоварзӣ дар ҳолате ҳамчун бобарор эътироф карда мешавад, ки агар самари мусбат аз нигоҳи тамоми иштирокчиёни раванди қарздиҳии имтиёзнok мушоҳида шавад:

- барои корхонаҳои кишоварзии қарзгир бо боздеҳии маблағҳои қарзии ба истеҳсолоти кишоварзӣ сафарбаршуда ва дастрасии ҷалби захираҳои қарзӣ;

- аз нигоҳи давлат (мақомоти идоракунии ҳокимияти маҳаллӣ) ва бонки ваколатдор – саривақтӣ ва пуррагии пешниҳоди кумакҳои молиявӣ ва боздеҳии маблағҳои буҷетии ба рушди соҳаи кишоварзӣ ҷудокардашуда.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар рафти таҳқиқот натиҷаҳои илмӣ ва тавсияҳои амалӣ ба даст омадаанд, ки барои таҳияи муқаррароти назариявӣ, равишҳои методологӣ ва механизмҳои ташаккул ва амалкунии низоми қарздиҳии имтиёзноки кишоварзӣ равона шудаанд.

Хулосаҳои дар зер овардашуда натиҷаҳои асосии таҳқиқотро инъикос мекунанд ва барои ҳалли мушкилоти асосии илмию амалӣ нигаронида шудаанд.

1. Истеҳсолоти кишоварзӣ, аз сабаби вобаста будан ба шароити табиӣ ва иқлимӣ, бо хавфҳои зиёд алоқаманд аст, ки маблағгузориҳои корхонаҳои соҳаро душвор мегардонад. Аз ин рӯ, рушди ин соҳа ҳамеша бо муносибатҳои қарзӣ алоқаманд буд. Аммо, маълумоти таърихӣ нишон медиҳанд, ки то аввали асри XX дар байни кишоварзони тоҷик муносибатҳои муташаккили қарзӣ вучуд надоштанд. Қаблан, ки соҳаи кишоварзӣ дар низоми маъмурию фармондихӣ ва идоракунии мутамарказ бе таваҷҷуҳи кофӣ ба ҷараёнҳои пулӣ фаъолият мекард, ташаббуси иқтисодии кишоварзон маҳдуд буд. Аз соли 1986 инҷониб, бо ҷорӣ шудани механизмҳои бозор, ин муносибатҳо тағйироти назаррасро аз сар гузаронидаанд [1-М; 5-М].

2. Рушди низоми қарзидихии мувофиқ бо иқтисоди бозорӣ мавҷудияти муносибатҳои қарзиро ҳамчун омили устувории иқтисодӣ талаб мекунад. Аз ин рӯ, омӯзиши ҳамаҷонибаи низоми қарзидихии кишоварзӣ, ки ҷанбаҳои назариявӣ, методологӣ ва амалиро муттаҳид мекунад, зарур аст. Имрӯз кишоварзӣ нишонаҳои бухронро аз сар мегузаронад ва вазъи молиявии бисёр корхонаҳо қобилияти онҳоро барои ташкили самараноки истеҳсолот ва нигоҳ доштани рақобатпазирӣ маҳдуд мекунад. Дар ин шароит, мафҳумҳои асосии қарз, аз ҷумла ҳадафҳо, принципҳо, субъектҳо, намудҳо ва манбаъҳои он, дар консепсияи механизми қарзӣ муттаҳид шуда, мафҳуми қарзи кишоварзиро ба миён меоранд. Қарзи кишоварзӣ муносибати махсус байни муассисаҳои қарзӣ ва субъектҳои хоҷагидорӣ мебошад, ки дар сафарбар кардани маблағҳои муваққатан озоди дигар субъектҳои хоҷагидорӣ ва аҳоли, инчунин пешниҳоди онҳо ба корхонаҳои кишоварзӣ дар

асоси принципҳои асосии қарздиҳӣ ва таъмини вазифаҳои умумии қарз ифода меёбад [1-М; 3-М; 5-М].

3. Ноустувории молиявӣ дар соҳаи кишоварзӣ дастрасии корхонаҳоро ба қарзҳои бонкӣ маҳдуд мекунад. Нигоҳ доштани даромади кофӣ барои пӯшонидани хароҷоти корхонаҳои кишоварзӣ яке аз мушкилоти асосии идоракунии онҳо шудааст. Ҳалли ин масъала таваҷҷуҳи ҷиддии мақомоти масъул ва низоми молиявӣю бонкии мамлакатро талаб мекунад. Давлат бояд дар бунёди тавозун байни даромад ва хароҷоти истеҳсолкунандагони кишоварзӣ нақши фаъол дошта бошад. Чунин тавозунро метавон тавассути таъсиси низоми қарздиҳии имтиёзнок ба даст овард. Аммо, таҳлили барномаҳои қарздиҳии бонкҳои тичоратӣ нишон медиҳад, ки дар мамлакат низоми қарздиҳии имтиёзноки кишоварзӣ вучуд надорад. Ба корхонаҳои кишоварзӣ қарзҳо бо шартҳои стандартӣ дода мешаванд. Онҳо қариб ҳеҷ гуна дастгирии молиявии ҳадафнокро аз бонкҳои тичоратӣ ва ё бонкҳои давлатӣ намегиранд [4-М; 5-М].

4. Маблағҳои аз буҷети давлатӣ ҷудошуда барои рушди истеҳсолоти кишоварзӣ нокифоя буда, самаранокӣ воқеии онҳо паст аст. Ин вазъият асосан аз истифодаи нодурусти захираҳои молиявӣ аз ҷониби корхонаҳои кишоварзӣ бармеояд. Бонкҳои тичоратӣ тавассути барномаҳои қарзӣ бо иштироки ташкилотҳои молиявии байналмилалӣ ба соҳаи кишоварзӣ қарзҳои махсус медиҳанд, ки ба қавле «имтиёзнок» ном доранд, вале дар асл имтиёзнок нестанд. Таҳқиқоти мо нишон медиҳад, ки корхонаҳои кишоварзӣ асосан барои қарзҳои кӯтоҳмӯҳлат муроҷиат мекунанд, гарчанде ки онҳо ба қарзҳои дарозмӯҳлат ниёзи бештар доранд. Мушкилоти дигари ҷиддӣ меъёрҳои баланди ғоизӣ барои қарзҳои бонкӣ мебошанд. Бонкҳо ба корхонаҳо, аз ҷумла ба корхонаҳои кишоварзӣ, бо меъёрҳои баланди ғоизӣ қарз медиҳанд.

Ҳатто фоизҳои қарзҳо бо меъёрҳои 19-21% солона, ки имтиёзнok ҳисобида мешаванд, аз меъёрҳои миёнаи фоизии низоми бонкии мамлакат (18,45-26,85%) фарқи назаррас надоранд [3-М; 4-М; 5-М].

5. Маҳдудияти асосии қарздиҳии кишоварзӣ аз тинати худӣ соҳа бармеоянд. Хавфҳо баланд буда, дороиҳое, ки барои гарав мувофиқанд, аксар вақт каманд. Корхонаҳои кишоварзӣ амволи ғайриманқули баландарзиш надоранд, вазъи молиявии онҳо низ ноустувор аст. Бонкҳо асосан ба гарав ва кафолат таваҷҷуҳ мекунанд. Аммо, пойгоҳи ҳуқуқӣ барои муайян кардани ҳуқуқи моликият, усулҳои асосноккунӣ ва баҳодихии дороиҳо мукамал нест. Ин хавфи пардохт нашудани қарзҳоро, хусусан вақте ки вазъи молиявии қарзгиранда бад мешавад, зиёд мекунад. Бо афзоиши муҳлати қарз, хавф барои бонк низ меафзояд. Дар посух, бонкҳо меъёрҳои фоизро баланд мекунанд, ки аз ин сабаб, қарзҳои дарозмуҳлат барои субъектҳои кишоварзӣ ҷолиб нестанд. Дар амал, меъёрҳои фоиз барои қарзҳои кишоварзӣ аз меъёрҳои дигар бахшҳои иқтисодиёт фарқ намекунад. Аз ин рӯ, дар мамлакат барои корхонаҳои кишоварзӣ шароити воқеии имтиёзнok вучуд надорад [1-М; 5-М; 8-М].

6. Ҷаҳонишавӣ муҳити рақобатро барои истеҳсолкунандагони кишоварзӣ мураккаб кардааст. Маҳсулоти хориҷӣ ба бозори дохилӣ ворид шуда, фишорро афзоиш медиҳад. Як қатор бухронҳои молиявӣ ба кишоварзӣ таъсир мерасонанд ва вобастагии онро аз тамоюлҳои ҷаҳонӣ афзоиш медиҳанд. Таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки рушди устувори кишоварзӣ бидуни дастгирии муассири давлатӣ ғайриимкон аст. Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба ин таҷриба таъҷ кунад. Механизми шаффофи иқтисодӣ метавонад истифодаи мақсадноки маблағҳои давлатӣ, қарзҳои имтиёзнok ва тасҳеҳи андозиро таъмин кунад. Ин на танҳо

ба рушди истеҳсолоти кишоварзӣ, балки ба рушди саноати коркард низ мусоидат мекунад. Дар ниҳоят, сиёсати фасеҳи кишоварзӣ ба афзоиши ҳосилнокӣ дар соҳа тақвияти амнияти озуқаворӣ, дастгирии истеҳсолкунандагони ватанӣ ва густариши содирот мусоидат хоҳад кард [3-М; 6-М; 7-М].

7. Кишоварзӣ дар мамлакат нисбат ба он ки захираҳои мавҷуда имкон медиҳанд, сусттар рушд мекунад. Низоми муассири дастгирии давлатӣ метавонад ин тамоюлро дигар кунад. Корхонаҳои кишоварзӣ захираҳои кофии дохилӣ надоранд. Аз ин рӯ, қорӣ намудани қарздиҳии имтиёзнок барои афзоиши истеҳсолот ва беҳтар кардани сифати маҳсулоти кишоварзӣ муҳим аст. Ин шартӣ асосии рақобатпазирӣ дар бозори дохилӣ ва густариши содирот мебошад. Аммо, дар мамлакат низоми махсуси дастгирии қарздиҳии давлатӣ барои корхонаҳои кишоварзӣ вучуд надорад. Дастгирӣ асосан бо маблағгузориҳои ночиз аз бучети давлатӣ ва кумаки ниҳодҳои молиявии байналмилалӣ маҳдуд аст. Чунин амсила барои рушди устувори кишоварзӣ нокифоя аст [3-М; 4-М; 5-М; 7-М].

8. Низоми дастгирии давлати корхонаҳои кишоварзӣ бояд шароити мусоиди молиявиро барои истеҳсолот фароҳам оварад. Ин дастгирӣ ба истифодаи самараноки маблағҳои бучети давлатӣ, қарзҳои имтиёзноки бонкӣ ва дигар воситаҳои молиявӣ асос меёбад. Қарзҳои имтиёзнок барои барномаҳои афзалиятноки кишоварзӣ бояд бо ҷалби бонкҳои тижоратӣ ба раванди қарздиҳӣ пешниҳод карда шаванд. Меъёри фоизи ин қарзҳо метавонад вобаста ба фарқи байни меъёри бозорӣ ва меъёри бозтамвили муқаррарнамудаи БМТ тасҳеҳ карда шавад. Интиҳоби қарзгирандагон бояд бо ҳадафҳои барнома мувофиқ бошад. Масъулият барои ин ба зиммаи Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор карда мешавад [1-М; 2-М; 4-М].

9. Имрӯз, зарурати пайдо кардани роҳҳои муассири дастгирии давлатӣ ба соҳаи кишоварзӣ рӯз аз рӯз афзоиш меёбад. Ин иваз кардани таҷҳизоти кӯҳнашударо бо технологияҳои муосир ва камхарҷ, инчунин кам кардани фосилаи байни талабот ва дастрасӣ ба техникаро дар бар мегирад. Яке аз роҳҳои беҳтар кардани инфрасохтори техникӣ додани қарзҳои дарозмуҳлат ва имтиёзнок барои хариди техника, сохтмони анборҳо ва сардхонаҳо, инчунин барқарорсозӣ ва нигоҳдории заминҳои кишоварзӣ мебошад. Норасоии техника ягона мушкилот нест. Маҳдудияти захираҳои молиявӣ барои корхонаҳо низ монеаи ҷиддӣ мебошанд. Дар ҷунин шароит, қарзҳои имтиёзноки бонкӣ дар якҷоягӣ бо дастгирии давлатӣ беҳтарин роҳи рушди устувори кишоварзӣ дар мамлакат мебошанд [1-М; 4-М; 5-М; 6-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Марҳилаҳои ташаккул ва рушди муносибатҳои қарзӣ дар соҳаи кишоварзӣ бояд бо истифода аз таҳлили ретроспективӣ омӯхта шаванд. Пешниҳод карда мешавад, ки ин марҳилаҳо ба давраҳои пеш аз шуравӣ, шуравӣ ва давраи бозории рушд тақсим карда, омӯхта шаванд. Дар раванди таҳия ва татбиқи сиёсати молиявӣ қарзии муассир дар мамлакат натиҷаҳои ҷунин омӯзиш мадар расонида метавонанд.

2. Дар шароити вазъи молиявии ногувори корхонаҳои кишоварзӣ механизми рушди қарздихӣ як воситаи муҳими дастгирии онҳо мебошад. Бе дарки ҷанбаҳои назариявӣ методологии қарздихӣ бартараф намудани мушкилоти амалии рушди кишоварзӣ ғайриимкон аст. Ҳангоми пешниҳоди қарз ба корхонаҳои кишоварзӣ, бонкҳо бояд муҳлат, меъёри фоиз, таъмини кафолат, сугурта ва дигар паҳлуҳои онро бо шароити иқтисодии ҳар як қарзгир мувофиқ созанд.

3. Бонкҳои тичоратӣ дар алоҳидагӣ мушкилоти қарзи кишоварзиро бартараф карда наметавонанд, зеро вазъи молиявии ҳуди онҳо ба ин имконият намеридҳад. Онҳо танҳо бо дастгирии давлат ба ҳалли ин масъала ноил шуда наметавонанд. Ба ин хотир, дар мамлакат роҳандозӣ намудани қарздиҳии имтиёзноки соҳаи кишоварзӣ бо дастгирии давлатӣ ва иштироки бевоситаи давлат дар раванди чунин қарздиҳӣ зарур аст.

4. Давлат бояд чунин механизми қарздиҳии имтиёзноки қорхонаҳои кишоварзиро роҳандозӣ намояд, ки нақши ҳуди он муайянкунанда бошад. Дастгирии давлат бояд ба бонкҳои қарздиҳанда равона карда шавад. Ҳамчун роҳҳои муассири чунин дастгирӣ кумаки молиявии давлат ба бонкҳо, ҷуброни ҳиссаи меъёрҳои фоида, аз ҷумла барои қарзҳои дарозмуҳлат, пешниҳоди кафолат ҷиҳати коҳиши хавфҳои бонкӣ тавсия дода мешаванд.

5. Яке аз воситаҳои муассири роҳандозӣ намудани қарзи имтиёзноки кишоварзӣ анҷом додани тадбирҳои институтсионалӣ мебошад. Тақмили қонунгузорӣ ҷиҳати муқаррар ва асоснок кардани талаботи меъёрӣ вобаста ба пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок, татбиқи усулҳои муосири қарзӣ, аз қабилӣ лизинг ва қарзи молӣ аз ҷумлаи чунин тадбирҳо мебошанд. Дар ин маврид маҳаки муҳим – таносуби фоидаҳои қарзи кишоварзӣ ва сатҳи даромаднокии қорхонаҳои соҳа мебошад.

6. Барои роҳандозӣ намудани низоми қарздиҳии имтиёзноки кишоварзӣ ба назар гирифтани амалияҳои пешқадами дар миқёси ҷаҳонӣ муайянгардида муҳим аст. Дар робита ба ин, таъсиси бонкҳои махсуси давлатӣ ва хусусӣ, инчунин рушди кооперативҳои қарзии маҳз ба қорхонаҳои кишоварзӣ нигаронидашуда тавсия дода мешавад. Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба ин таҷриба тақя кунад.

7. Барои роҳандозӣ намудани низоми муассири қарздиҳии имтиёзноки кишоварзӣ васеъ намудани ҳаҷми маблағгузорию буҷети давлатӣ барои рушди кишоварзӣ омили муҳим мебошад. Пеш аз ҳама, ин маблағҳо бояд ба бонкҳои тиҷоратӣ, ки ба қарздиҳии кишоварзӣ машғуланд, пешниҳод карда шаванд, вале назорати давлатии ҷиддӣ ҷиҳати сафарбар кардан ва истифодаи онҳо зарур аст.

8. Ҳангоми пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок ба корхонаҳои кишоварзӣ, шартҳо ва қоидаҳои ягонаи иштирок дар раванди қарздиҳӣ бояд барои ҳама татбиқ шаванд. Тафовут дар маблағи қарз бояд танҳо дар асоси истифодаи ҳадафнок, миқёси корхона ва вазъи молиявии қарзгиранда ба кор бурда шаванд.

9. Рушди устувори кишоварзӣ тавассути истифодаи механизми қарздиҳии имтиёзнок бе иштироки ғайри давлат ғайриимкон аст. Қарзҳо бояд танҳо дар доираи барномаҳои давлатӣ ва лоиҳаҳои афзалиятнок дода шаванд. Бонкҳои ваколатдор бояд истифодаи мақсадноки қарзҳои имтиёзноро мунтазам назорат кунанд.

РҶҲАТИ АДАБИЁТ

1. РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абдиев, М.Ж., Парпиева, Ф.С. Состояние использования механизмов кредитования для инновационно-инвестиционной деятельности в сельском хозяйстве Кыргызской Республики [Текст] / М.Ж. Абдиев, Ф.С. Парпиева // Агропродовольственная экономика. – 2021. - №2. – С. 16-29

2. Бюллетени омили бонкӣ [Матн] / Бонки миллии Тоҷикистон. - 2023. - № 12 (341). – 104 с.

3. Молияи Тоҷикистон: 30-соли истиқлоли давлатӣ. Маҷмуаи омӯрӣ [Матн] / Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. – 445 с.

4. Молияи Тоҷикистон. Маҷмуаи оморӣ [Матн] / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – 121 с.
5. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2018. Нашрияти расмӣ [Матн] / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – 483 с.
6. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2019. Нашрияти расмӣ [Матн] / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – 477 с.
7. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2020. Нашрияти расмӣ [Матн] / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – 494 с.
8. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2024. Нашрияти расмӣ [Матн] / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – 429 с.
9. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2023 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <http://president.tj/node/32191>
10. Сомонаи расмии Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://www.stat.tj/jadvalhoi-tahlili/>
11. Ходжахонов, А.А. Развитие финансово-кредитного обслуживания субъектов АПК Республики Таджикистан [Текст] / А.А. Ходжахонов // Финансово-экономический вестник. – 2018. - № 3 (15). – С. 84-90
12. Ҳисобот оиди иҷроиши буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://moliya.tj/wp-content/uploads/2023/01/>
13. Ҳисобот оиди иҷроиши буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2021 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://moliya.tj/wp-content/uploads/2023/01/>

14. Ҳисобот оиди иҷроиши бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2022 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://moliya.tj/wp-content/uploads/2023/02/>

2. РҶҲАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

А. Интишорот дар наирияхои ба Рӯйхати маҷаллаҳо ва наирияхои илмӣ тақризӣ тавсиянамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дохилшаванда

[1-М]. Тохтаров, И.Х. Низоми қарздиҳии имтиёзҳои корхонаҳои кишоварзӣ [Матн] / И.Х. Тохтаров // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2022. - № 4-2 (44). – С. 258-264

[2-М]. Тохтаров, И.Х. Дастгирии давлатии қарздиҳии кишоварзӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, И.Х. Тохтаров // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. - № 12. – С. 139-148

[3-М]. Тохтаров, И.Х. Қарздиҳии имтиёзҳои корхонаҳои кишоварзӣ дар шароити ноустувории молиявӣ [Матн] / И.Х. Тохтаров // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2024. - № 3 (53). – с. 372-378

[4-М]. Тохтаров, И.Х. Мушкилоти қарздиҳии имтиёзҳои корхонаҳои кишоварзӣ ва роҳҳои ҳалли онҳо [Матн] / И.Х. Тохтаров // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. - № 4-2 (43). – С. 272-278

Б. Мақолаҳо дар дигар наирияхо

[5-М]. Тохтаров, И.Х. Таҳлили қарздиҳии имтиёзҳои бонкҳо ба соҳаи кишоварзӣ [Матн] / И.Х. Тохтаров // Масъалаҳои мубрами баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар шароити муосир. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (Душанбе, 28 март соли 2023). – Душанбе: ДБССТ, 2023. – 275 с., с. 178-182

[6-М]. Тохтаров, И.Х. Хусусиятҳои механизми қарздиҳии имтиёзҳои кишоварзӣ [Матн] / И.Х. Тохтаров //

Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ (Кӯлоб).
– Кӯлоб: Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи
Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, 2023. – С. 133-137

[7-М]. Тохтаров, И.Х. Особенности формирования
системы льготного кредитования предприятий аграрного
сектора Республики Таджикистан [Текст] / Б.Х. Каримов,
И.Х. Тохтаров // Вопросы управления и экономики:
современное состояние актуальных проблем. Сборник
статей по материалам LXVIII Международной научно-
практической конференции (Москва, 10 февраля 2023 года).
– Москва: ООО «Интернаука», 2023. – С. 17-25

[8-М]. Тохтаров, И.Х. Необходимость льготного
кредитования сельскохозяйственных предприятий в
условиях финансовой нестабильности [Текст] / И.Х.
Тохтаров // Экономика, менеджмент, финансы: актуальные
вопросы теории и практики. Сборник статей IV
Международной научно-практической конференции
(Пенза, 30 июня 2024 года). – Пенза: Наука и просвещение
(ИП Гуляев Г.Ю.), 2024. – С. 50-53

**ДАНГАРИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

УДК: 336.77

На правах рукописи

**ХОЛАХМАДЗОДА ИСКАНДАР ХОЛАХМАД
(ТОХТАРОВ ИСКАНДАР ХОЛАХМАДОВИЧ)**

**ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И
РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ЛЬГОТНОГО
КРЕДИТОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ
СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В РЕСПУБЛИКЕ
ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени кандидата
экономических наук по специальности 5.2.17 –
Финансы, денежное обращение и кредит**

Дангара – 2026

Диссертация выполнена на кафедре финансов и банковского дела Дангаринского государственного университета.

Научный руководитель: **Каримов Баходур Хасанович** – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана

Официальные оппоненты **Хикматов Умеджон Сафаралиевич** – доктор экономических наук, профессор кафедры банковского дела Таджикского национального университета

Ахадов Исматилло Каюмович – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры банковской деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета

Ведущая организация: **Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки**

Защита диссертации состоится “29” мая 2026 года в 13⁰⁰ часов на заседании диссертационного совета **6D.KOA-014** при Таджикском государственном финансово-экономическом университете. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Тел.: (992) (992) 372310843. E-mail: faridullo72@mail.ru

Телефон ученого секретаря: (+992) 935730010

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке и на официальном сайте Таджикского государственного финансово-экономического университета (www.tgfeu.tj).

Автореферат разослан « ____ » _____ 2026 года

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук**

Убайдуллоев Ф.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В Республике Таджикистан, где экономика все еще развивается на основе аграрно-промышленной модели, одним из главных направлений адаптации сельскохозяйственных предприятий к меняющимся условиям производства является реструктуризация их производственных систем. Однако достижение этой цели и обеспечение надлежащего развития сельского хозяйства в стране невозможно без эффективного финансирования. Поэтому финансовая поддержка деятельности сельскохозяйственных предприятий, прежде всего за счет использования внешних источников, является весьма актуальной проблемой.

Сегодня привлеченные средства играют важную роль в развитии сельскохозяйственного производства, поскольку большинство сельскохозяйственных предприятий в стране испытывают нехватку собственных ресурсов. Важным следствием такой нехватки являются их неблагоприятные финансовые результаты, о чем свидетельствуют официальные статистические данные.

Так, в 2023 году в стране существовало 1401 официально зарегистрированных сельскохозяйственных предприятий. Из них 1057 единиц представили отчеты о своих финансовых результатах в государственные органы статистики. Сумма полученной ими прибыли составила всего 43,7 миллиона сомони. При этом только 782 предприятия завершили отчетный год с положительным финансовым результатом (прибылью). Число убыточных предприятий составило 275 или 26,0% от числа отчитывающихся предприятий [4, с. 85-91].

В этой связи Основатель Мира и Национального Единства - Лидер Нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон, в своем обращении к Маджлиси Оли 28 декабря 2023 года заявил:

«...быстрое изменение состояния мирового продовольственного рынка и постоянный рост цен на продовольственную продукцию побуждают нас уделять первоочередное внимание улучшению состояния сельского хозяйства, увеличению производства продукции, развитию агропромышленных комплексов и таким образом обеспечению продовольственной безопасности страны» [9].

Следует отметить, что сельскохозяйственное производство, в силу своей высокой зависимости от природных и климатических условий, не гарантирует высокой рентабельности, в отличие от других секторов экономики, включая промышленность и торговлю. Именно эта особенность повышает риски в сельскохозяйственной деятельности, и, как известно, в условиях высокого риска эффективность рыночных механизмов в производственной деятельности ограничена.

С другой стороны, развитие сельскохозяйственного производства и его адаптация к потребностям продовольственного рынка требуют значительных финансовых ресурсов. Однако недостаток таких ресурсов в деятельности сельскохозяйственных предприятий является серьезной проблемой.

Таким образом, обеспечение адекватного уровня рентабельности сельскохозяйственных предприятий для покрытия их издержек является одним из неотложных вопросов, требующих незамедлительного внимания регулирующих органов в отрасли и банковской системы страны.

Неоспоримо, что сельскохозяйственное производство имеет ряд отраслевых особенностей, таких как влияние природных и климатических факторов, относительно длительный цикл выращивания сельскохозяйственных культур и животных, и, что наиболее важно, зависимость результатов деятельности от сезона. Конечно, эти

особенности не остаются без воздействия к финансовым результатам и финансовому состоянию сельскохозяйственных предприятий.

В результате сельскохозяйственные предприятия, испытывающие сезонный дефицит средств для пополнения оборотного капитала и постоянный дефицит средств для укрепления производственной базы (закупка машин, сельскохозяйственной техники и оборудования), все чаще нуждаются в привлечении капитала в виде кредита. То есть сегодня использование банковского кредита следует рассматривать как важное средство компенсации нехватки производственных средств на сельскохозяйственных предприятиях.

Более того, следует отметить, что из-за высокого влияния рисков на сельскохозяйственное производство коммерческие банки неохотно предоставляют кредиты сельскохозяйственным предприятиям. Исследование ситуации с кредитованием в банковской системе Республики Таджикистан также показало, что сельскохозяйственные предприятия уязвимы в доступе к кредитам и сталкиваются с большими трудностями при обращении в коммерческие банки и в процессе получения кредита, чем другие сектора экономики.

Поскольку сельское хозяйство признано приоритетным сектором национальной экономики, сегодня сельскохозяйственные предприятия больше нуждаются в государственной финансовой поддержке. В этой связи особую актуальность имеет внедрение в стране механизмов льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий. Однако, осуществление данной задачи не может быть ограниченным рамками лишь деятельности уполномоченных государственных органов в сфере финансов и аграрной экономики. Ее решение требует эффективного взаимодействия и скоординированной

деятельности государственных органов, коммерческих банков и исследователей в банковской сфере.

Степень изученности научной темы. Проблемы развития сельскохозяйственного кредитования существовали с древних времен и включены в сферу исследований ученых и исследователей в области экономической теории и финансов. Экономисты-классики, представители различных школ экономической теории также занимались изучением кредитных проблем, в том числе сельскохозяйственного кредитования. В зарубежной литературе имеется множество публикаций, посвященных изучению теоретических, методологических и практических вопросов формирования и развития системы льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий. Различные аспекты льготного кредитования в аграрном секторе отражены в работах зарубежных исследователей - З.Б. Алиевой, И.А. Горелкиной, С.А. Гурфовой, Р.У. Гусманова, В.Е. Евдокимовой, Е.В. Евтушенко, И.А. Казакевича, Э.А. Калафатова, Н.В. Климовой, Д.А. Коробейникова, Е.И. Костюковой, М.Г. Кудиновой, О.И. Лаврушина, М.С. Марамыгина, В.И. Савкина, О.Ю. Свиридова, Ю.М. Склярова, О.Г. Скузоватовой, Е.А. Шкарупой и других.

Общие вопросы кредитной системы, в том числе сельскохозяйственного кредита, изучались также таджикскими учеными. Таджикские исследователи Ф.Н. Асозода, Н.А. Давлатов, Г.М. Давлатова, Ш.Ш. Исмоилова, Б.Х. Каримов, Д.Б. Кодирзода, Г.С. Латипова, С.Дж. Махшулов, С.А. Мирсаидов, Э.К. Миршарифзода, М.А. Ниёзов, Ф.С. Обидов, М.Ш. Одинаева, А.Х. Олимов, Ш. Рахимзода, Н.М. Собирзода, З. Султонов, Х.У. Умаров, Ш.К. Хайрзода, А.А. Ходжахонов, У.С. Хикматов, К.Х. Хушвахтзода, Х.П. Шарипов, Б.М. Шарифзода изучают вопрос сельскохозяйственного кредитования. Однако в

публикациях недостаточно учитываются теоретические аспекты сельскохозяйственного кредитования, его экономическое содержание, специфические особенности сельского хозяйства для получения кредита и условия предоставления льготных кредитов сельскохозяйственным предприятиям.

Связь исследования с программами (проектами) и научными темами. Основные результаты исследования связаны с Национальной стратегией развития Республики Таджикистан на период до 2030 года (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 октября 2016 г., № 392), Среднесрочной программой развития Республики Таджикистан на 2021-2025 годы (Постановление Маджлиси Намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 16 июня 2021 г., № 441), Программой развития агропродовольственной системы и устойчивого сельского хозяйства на период до 2030 года (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 марта 2023 г., № 54). Диссертация выполнена в соответствии с планом научно-исследовательской работы кафедры финансов и банковского дела Дангаринского государственного университета в период 2021-2025 годов.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Целью исследования является проработка теоретико-методологических сторон, выработка рекомендаций и соображений по осуществлению льготного кредитования предприятий сельского хозяйства посредством государственной поддержки.

Для достижения поставленной цели в диссертации решаются следующие задачи, определившие структуру данного исследования:

1. Анализ эволюции кредитных отношений между банками и сельскохозяйственными предприятиями, раскрытие теоретических и методологических основ

сельскохозяйственного кредитования и обоснование необходимости льготного кредитования в условиях финансовой нестабильности в отрасли сельского хозяйства.

2. Изучение современного состояния и особенностей реализации системы льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий Республики Таджикистан, выявление ключевых проблем и оценка эффективности существующих механизмов сельскохозяйственного кредитования.

3. Сравнительный анализ зарубежного опыта льготного кредитования отрасли сельского хозяйства и выявление возможностей адаптации передовых практик с учетом интеграции Республики Таджикистан в глобальные финансовые системы.

4. Разработка направлений и предложение практических мер по развитию системы льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий в Республике Таджикистан, включая совершенствование механизмов государственной поддержки и устранение основных институциональных препятствий.

Объектом исследования является практика кредитования сельскохозяйственных предприятий в Республике Таджикистан.

Предметом исследования является теория, методология и практика формирования и развития системы льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий Республики Таджикистан.

Гипотеза исследования основана на том факте, что формирование системы льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий с привлечением государственной финансовой поддержки в условиях дефицита финансовых ресурсов является относительно приемлемым способом экономического развития сельского хозяйства, способствующим повышению

конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции, обеспечению продовольственной безопасности, повышению благосостояния населения страны и стабильному развитию национальной экономики.

Теоретические основы исследования.

Теоретические основы исследования представляют собой совокупность научных концепций и теорий, раскрывающих сущность кредитных отношений в сельском хозяйстве. Диссертация опирается на классические и современные теории кредита, объясняющие его перераспределительные и стимулирующие функции в экономике, а также на специальные теории сельскохозяйственного кредита, учитывающие отраслевые особенности сельского хозяйства - сезонность, высокие риски и длительную продолжительность производственного цикла. Особое значение имеют теории государственного вмешательства и льготного финансирования, обосновывающие необходимость поддержки отрасли сельского хозяйства для обеспечения продовольственной безопасности и компенсации рыночных дисбалансов.

Методологические основы исследования.

Методологические основы исследования представляют собой комплекс научных методов и подходов, обеспечивающих достоверность и обоснованность его выводов. Ключевую роль играет системный подход, позволяющий рассматривать льготное кредитование как комплексный механизм сотрудничества между государством, финансовыми институтами и сельскохозяйственными предприятиями. В процессе исследования были использованы историко-логические научные методы, научная абстракция, статистический анализ, сравнительный анализ, экономико-математический анализ и экспертная оценка, которые в совокупности

обеспечивают всестороннее изучение объекта исследования.

Источники данных. Исследование опирается на нормативно-правовые акты, решения Правительства Республики Таджикистан в области финансов и развития сельского хозяйства, распоряжения Министерства финансов Республики Таджикистан, Министерства сельского хозяйства Республики Таджикистан, статистической информации Национального банка Таджикистан, Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, материалах конференций и публикациях в области финансов и банковского дела.

База исследования. Исследовательская база включает материально-технические и организационные ресурсы. К материально-техническим ресурсам относятся ресурсы Дангаринского государственного университета (электронная библиотека, базы данных и технические средства обработки и анализа данных). Организационная база выражается в поддержке научного руководителя, доступе к информации банков и сельскохозяйственных предприятий, возможности участия в научных конференциях.

Научная новизна исследования. Научная новизна данного исследования заключается в развитии теоретических и методологических положений сельскохозяйственного кредитования и выработки рекомендаций по созданию эффективного механизма льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий. Основные аспекты научной новизны диссертации можно изложить следующим образом:

1. Выработаны обоснованные соображения по трактовки теоретико-методологической базы сельскохозяйственного кредитования. Уточнены понятие и экономическое содержание сельскохозяйственного

кредита, предложена трактовка цели, задачи, принципы и другие его методические аспекты.

2. Анализировано современное состояние кредитования предприятий сельского хозяйства Республики Таджикистан, выявлены его особенности, дается оценка проблемам и ограничениям формирования и развития льготного кредитования сельского хозяйства.

3. Дается оценка возможностям интеграции национальной системы сельскохозяйственного кредитования с мировыми системами льготного кредитования, предложены пути реализации передовых мировых практик в условиях Республики Таджикистан.

4. Разработаны направления развития льготного сельскохозяйственного кредитования, представлены практические меры по его осуществлению, в частности, совершенствование механизмов государственной поддержки и устранения институциональных и финансовых препятствий в пути его развития.

Положения, выносимые на защиту

1. Теоретические и методологические аспекты сельскохозяйственного кредитования как особой формы финансовых отношений, включая его цели, принципы, участников и виды. Применимость воспроизводственного подхода в кредитовании сельского хозяйства.

2. Развитие системы льготного кредитования в Республике Таджикистан, оценка выявленных институциональных и финансовых преград долгосрочного и доступного кредитования сельскохозяйственных предприятий.

3. Применимость успешных зарубежных практик льготного кредитования, такие как субсидирование процентных ставок, государственные гарантии и институты рефинансирования с рекомендациями по их применению в Республике Таджикистан.

4. Практические меры по созданию системы льготного сельскохозяйственного кредитования, включая специальные кредитные фонды, механизмы компенсации процентных ставок и процедуры предоставления льготных кредитов при государственной поддержке.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Теоретические положения, разработанные в диссертации, могут быть представлены как важный вклад в процесс формирования и развития системы льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий в Республике Таджикистан. Теоретические результаты диссертации предоставляют возможность проведения исследований в направлении формирования и развития системы льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий. Практическая значимость исследования выражается в применении представленных положений и рекомендаций коммерческими банками и другими финансово-кредитными организациями для внедрения в систему кредитования сельскохозяйственной отрасли. Практическая реализация разработанных положений позволит сформировать систему льготного кредитования сельского хозяйства в Республике Таджикистан и на этой основе обеспечить развитие сельскохозяйственного производства и повышение уровня конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий.

Степень достоверности результатов исследования подтверждается использованием специальных методов в ходе проведения исследования, надежностью данных, достаточным объемом изучаемого материала, статистической обработкой результатов исследования, публикациями и докладами на научно-практических конференциях. Выводы и рекомендации основаны на научном анализе результатов теоретических и практических исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Исследование выполнено в рамках следующих пунктов Паспорта специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по научной специальности 5.2.17 - Финансы, денежное обращение и кредит: 9.1. Теория, методология, концепции и базовые принципы кредитных отношений как аспектов проявления кредитной системы, 9.2. Стратегия интеграции экономики Таджикистана в систему мирохозяйственных связей, мировую денежно-кредитную систему, 9.3. Развитие инфраструктуры кредитных отношений современных кредитных инструментов, форм и методов кредитования, 9.7. Эволюция кредитных отношений; закономерности и современные тенденции их развития, взаимодействие кредита с денежным оборотом, финансами, финансовым рынком, усиление влияния кредита на производство и реализацию общественного продукта.

Личный вклад соискателя ученой степени. Личный вклад автора выражается в анализе и обобщении, систематизации, уточнении и дополнении теоретических и практических подходов к процессам формирования и развития системы льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий. Автором лично исследована эволюция кредитных отношений между сельскохозяйственными предприятиями и банками, лично уточнено экономическое содержание понятия сельскохозяйственного кредита, обоснована необходимость использования льготного сельскохозяйственного кредита в Республике Таджикистан и определил направления его развития.

Апробация и внедрение результатов исследования. Результаты исследования были представлены в виде научных докладов и практических рекомендаций и получили положительные отзывы на международных и

республиканских конференциях «Экономика, менеджмент, финансы: актуальные вопросы теории и практики» (Пенза, 2024), «Вопросы управления и экономики: современное состояние актуальных проблем» (Москва, 2023), «Актуальные вопросы бухгалтерского учета, анализа и аудита в современных условиях» (Душанбе, 2023) и других. Разработанные рекомендации могут быть использованы в практике кредитования сельскохозяйственных предприятий коммерческими банками. Теоретические положения и практические рекомендации исследования применяются в учебном процессе бакалаврской программы по специальности «Финансы и кредит».

Публикации по теме диссертации. По теме исследования опубликовано 8 научных статей объемом 3,4 печатных листов (в том числе 3,1 авторских), из которых 4 опубликованы в рецензируемых научных журналах.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, выводов и рекомендаций, списка литературы, включающего 144 наименований. Текст диссертации изложен в 184 страниц, распечатанных на компьютере, и включает 9 рисунков и 22 таблицы.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении обосновывается актуальность темы исследования, определяется его цель, задачи, предмет и объект, также дается описание сущности льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий и приводится краткий обзор литературы по изучаемой теме.

В первой главе - «Теоретико-методологические основы кредитования сельскохозяйственных предприятий», рассматриваются процессы эволюции кредитных отношений между сельскохозяйственными предприятиями и банками. Проводится анализ теоретических подходов к трактовке понятия сельскохозяйственного кредита и его экономической

природы. Особое внимание уделяется важности использования льготного кредита в сельском хозяйстве.

На основе изучения источников, касающихся эволюции кредитных отношений, классических трудов по экономике и финансов, а также специализированной литературы в области сельскохозяйственного кредитования, автор показывает, что на ранних этапах развития сельского хозяйства кредитных отношений в современном понимании не существовало. Лишь с расширением рыночных отношений и формированием банковских институтов в Европе в XVII-XVIII веках постепенно сформировалась относительно целостная система сельскохозяйственного кредитования.

Имеющиеся исторические источники не подтверждают существование кредитных инструментов в Таджикистане до начала XX века. Поэтому в данном исследовании рассматриваются начальные этапы развития кредитных отношений в сельском хозяйстве, опираясь на опыт европейских стран, США и России.

Сегодня многие сельскохозяйственные предприятия, испытывающие недостаток внутренних ресурсов для своего развития, сталкиваются с определенными финансовыми трудностями. В этих условиях банковские кредиты стали важным источником модернизации основных средств и пополнения оборотного капитала.

По мнению автора, в стране по-прежнему отсутствует эффективная система сельскохозяйственного кредитования, адекватная потребностям рынка. Анализ тенденций кредитования за период 2000-2024 годов показывает, что финансовая поддержка секторов, включая сельское хозяйство, была нестабильной и несбалансированной. Эта ситуация отражает отсутствие согласованной методологической основы в системе кредитования (таблица 1).

Таблица 1. – Динамика кредитования отраслям экономики Республики Таджикистан в период 2000-2024 годов

Период	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Январь-март	173,2	¹ 123,2	5649,7	10582,1	11010,2	9804,6	8204,8	8844,9	10278,1	1138,4	996,7	1385,2	1458,1
Апрель-июнь	176,9	1176,2	5 567,8	11001,0	10927,6	9553,7	8476,4	8935,8	10032,2	1080,8	1109,3	1416,4	1607,5
Июль-сент.	225,8	1236,2	5769,5	11333,3	10558,8	9201,0	8638,6	9236,0	10400,0	1130,1	1401,0	1541,3	1976,9
Окт.-дек.	242,5	1286,3	3728,3	11341,7	9930,0	8608,1	8741,4	9789,5	9930,0	1563,0	1529,9	2092,1	2693,0
Всего	818,5	4821,9	20715,3	44258,1	42426,6	37167,3	34061,2	36806,2	40640,4	4912,4	5037,0	6435,0	7735,5

Источник: разработано автором на основе [3; 4; 10]

Колебания объемов кредитования, от очень низких уровней в начале 2000-х годов до быстрого роста в середине 2010-х и возобновления роста после 2020 года, являются не только отражением состояния банковского сектора. По мнению автора, такая нестабильность указывает на неадекватность институционально-регуляторных механизмов специфике системы банковского кредитования.

Поэтому методология кредитования должна включать в себя конкретные принципы оценки платежеспособности заемщиков, адаптированные механизмы обеспечения и модели управления рисками.

Однако, анализ показывает, что фактический поток кредитов не отражает применение этих принципов. Рост объемов кредитования не сопровождается стабильностью кредитования, что указывает на отсутствие систематического подхода к кредитной поддержке сельскохозяйственного производства.

В таблице 2 представлены данные о банковском кредитовании сельскохозяйственных предприятий.

Судя по таблице, общая тенденция в сельскохозяйственном кредитовании, которую можно объективно проанализировать на основе официальной статистики, демонстрирует положительный рост только с 2000 года. Так, темпы роста банковского кредитования сельского хозяйства в 2022 году почти в 41 раз выше, чем в 1999 году.

В период с 2015 по 2020 год этот показатель демонстрировал отрицательную динамику (-17% в 2015 году по сравнению с 2010 годом, -1,8% в 2020 году по сравнению с 2015 годом), что, по мнению автора, обусловлено банковским кризисом в стране, возникшим в результате мирового финансового кризиса. Пандемия COVID-19 также способствовала снижению объемов сельскохозяйственного кредитования в 2020 году.

Таблица 2. – Сумма банковского кредитования сельскохозяйственных предприятий (остаток на конец года), млн сомони

	1991*	1992*	1994*	1995	1996	1999	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Общая сумма банковских кредитов	6,58	96,05	1683,8	5,37	10,6	48,17	59,76	524,3	1905,5	4186,2	6370,5	8089,5	9795,6	12084,0
в том числе:														
краткосрочные	6,08	94,67	1404,6	4,43	9,17	43,38	53,66	422,7	1311,9	2338,5	2543,2	3043,2	3672,3	4394,5
долгосрочные	0,50	1,38	379,2	0,94	1,43	4,79	6,1	101,6	593,6	1847,7	3827,3	5046,3	6123,3	7689,5
Кредиты сельскому хозяйству	-	-	-	-	-	11,75	8,52	53,8	356,15	295,7	290,3	379,3	479,6	274,2
в том числе:														
краткосрочные	-	-	-	-	-	11,59	8,21	51,0	172,48	197,1	279,2	365,2	460,4	250,8
долгосрочные	-	-	-	-	-	0,16	0,31	2,8	183,67	98,6	11,1	14,1	19,2	23,4
Доля сельскохозяйственных кредитов в общем объеме банковских кредитов, %	-	-	-	-	-	24,4	14,3	10,3	18,7	7,1	4,6	4,7	4,9	2,3
* - млрд. рубль														

Источник: разработано автором, на основе статистических данных [3, с. 431-438; 4, с. 116; 8, с. 418]

Периодическое увеличение кредитных ресурсов подтверждает наличие спроса сельского хозяйства на кредиты, однако отсутствие устойчивой тенденции указывает на то, что финансовые инструменты не интегрированы в единую модель развития данной отрасли. Методологически это свидетельствует о слабой институциональной структуре системы банковского кредитования.

Механизмы долгосрочного кредитования, страхование сельскохозяйственных рисков, гарантийные инструменты и стандартные методы оценки сезонных рисков не разработаны в полной мере. В результате государство и банковская система продолжают действовать фрагментарно, без опоры на концептуальную модель.

Статистические данные подтверждают теоретико-методологические выводы автора. В стране по-прежнему отсутствует комплексная и научно обоснованная система сельскохозяйственного кредитования, которая обеспечила бы предприятиям стабильный доступ к кредитам, включая льготные займы.

Автор подтверждает, что ключевые понятия кредита - цель, задачи, принципы, субъект, объект и виды кредита, а также кредитные ресурсы - объединены в концепцию «кредитного механизма». Основные элементы кредитного механизма в сельском хозяйстве изображены на диаграмме на рисунке 1.

Механизм сельскохозяйственного кредитования формируется за счет сочетания элементов, которые вместо способствуют достижению конкретной цели и улучшению финансового положения сельскохозяйственных предприятий. Экономическая сущность кредита проявляется также в соблюдении его принципов и выполнении обязательств.

Рисунок 1. – Состав элементов кредитного механизма в сельском хозяйстве

Источник: разработано автором на основе литературы [1; 11]

Обобщив результаты исследования с учетом особенности сельскохозяйственного производства, автор уточняет понятие сельскохозяйственного кредита. Сельскохозяйственный кредит - особые отношения между кредитными учреждениями и субъектами сельскохозяйственного сектора, которые предусматривают сбор временных средств и их передачу сельскохозяйственным предприятиям на основе общих принципов и целей кредитования.

Понимание кредита как механизма организации отношений между сельскохозяйственными предприятиями и банками в потоке капитала является одним из ключевых теоретических вопросов кредитования и его роли в сельскохозяйственном производстве.

Применение подхода, основанного на воспроизводстве, меняет представление о кредитных отношениях на этапе воспроизводственного цикла, что позволяет развивать авторскую интерпретацию сущности и роли кредита в повышении эффективности сельскохозяйственного производства.

Пример использования подхода, основанного на воспроизводстве, в кредитных отношениях сельскохозяйственных предприятий представлен на рисунке 2.

Пример показывает, что одновременно с временным высвобождением средств из производственного процесса в хозяйствующих субъектах и населения возникает временная потребность в их использовании в сельском хозяйстве. Эти средства направляются, в том числе и для удовлетворения нужд субъектов сельского хозяйства.

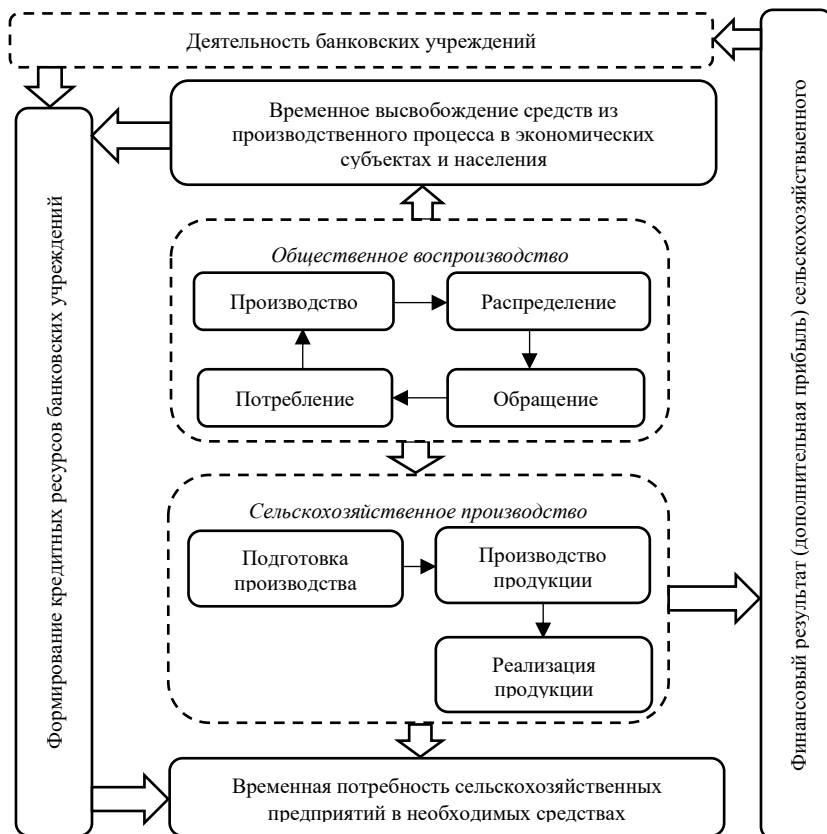

Рисунок 2. – Модель применения воспроизводственного подхода в сельскохозяйственных кредитных отношениях

Источник: разработано автором

Методология сельскохозяйственного кредитования, по мнению автора, включает подходы, методы и аналитические инструменты, позволяющие в полной мере воспринимать кредитные отношения в этой отрасли. Эти элементы учитывают специфику производства и способствуют развитию эффективных механизмов доступа предприятий к кредитным ресурсам.

В сложившейся ситуации Республики Таджикистан очевидна государственная финансовая поддержка сельского хозяйства. Быстрое развитие данной отрасли не только повысит продовольственную безопасность и эффективность предприятий, но и ускорит рост других отраслей. Это указывает на необходимость создания механизма льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий в условиях финансовой нестабильности.

Главный принцип льготного сельскохозяйственного кредитования - частичные компенсации процентной ставки средствами государственного бюджета. Однако в Республике Таджикистан такие кредиты не реализуются должным образом. Банки дают кредиты на стандартных условиях, но предприятия не получают реальную поддержку и порой оказываются в трудном финансовом положении после получения кредита. Развитие механизма льготного кредитования могло бы активизировать рынок сельскохозяйственных кредитов и стимулировать банки к увеличению инвестиций в эту отрасль.

Вторая глава - «Анализ современного состояния льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий в Республике Таджикистан», посвящена анализу особенностей существующего механизма кредитования. В ней дается оценка основным проблемам, с которыми сталкиваются сельскохозяйственные предприятия при получении банковских кредитов. Также рассматривается возможность интеграции с глобальными кредитными системами для улучшения условий кредитования сельского хозяйства.

Автор отмечает, что политика поддержки сельского хозяйства в Республике Таджикистан ориентирована на защите экономических интересов внутренних производителей сельскохозяйственной продукции, а общий объем финансовой помощи и цели ее использования определяются с учетом приоритетов развития отрасли. Информация о расходах

государственного бюджета Республики Таджикистан на сельское хозяйство в 2020-2023 годах представлена в таблице 3. Для сравнения в таблице также приведены данные о расходах по некоторым другим отраслям экономики.

Информация, представленная в таблице 3, указывает на то, что большая часть бюджетных средств направляется в топливно-энергетический сектор, транспорт и связь, жилищное строительство и коммунальные услуги, а также экологию и лесное хозяйство. Несмотря на относительно небольшой объем финансирования сельского хозяйства, в анализируемый период наблюдалась тенденция к росту. В 2023 году фактический объем этого показателя увеличился в 2,4 раза по сравнению с 2017 годом. На основе анализа за этот период также было отмечено увеличение бюджетного финансирования в различных секторах.

Величина показателя бюджетного финансирования сельского хозяйства, наблюдаемая в анализируемый период, недостаточна для эффективного развития сельскохозяйственного производства в стране. При этом фактическая отдача от бюджетных средств, выделенных на его развитие, и их влияние на производства низка, что в первую очередь обусловлено их нецелевым использованием. Значительная часть средств, выделенных из бюджета на развитие сельского хозяйства, расходуется не по назначению.

По мнению автора, государственная финансовая поддержка сельского хозяйства представляет собой систему защитных мер, осуществляемых за счет государственного бюджета и направленных на повышение эффективности сельскохозяйственного производства и уровня его рентабельности, а в конечном итоге - на обеспечение стабильного развития сельского хозяйства в стране.

Таблица 3. – Расходы государственного бюджета Республики Таджикистан по отраслям, млн. сомони

По состоянию на конец года	Топливо-энергетический комплекс			Транспорт и коммуникация			Жилищное коммунальное хозяйство, экология и лесное хозяйство			Сельское хозяйство, рыболовство и охота			Промышленность и строительство			Культура и спорт		
	План	выполнение	%-выполнения	План	выполнение	%-выполнения	План	выполнение	%-выполнения	План	выполнение	%-выполнения	План	выполнение	%-выполнения	План	выполнение	%-выполнения
2017	6897	6280	91	1268	1075	85	1166	923	79	638	689	108	188	158	84	989	753	76
2018	5928	4691	79	204	166	81	67	66	99	155	143	92	139	134	96	270	264	98
2019	4137	3572	86	219	199	91	81	77	95	158	156	99	171	168	98	347	336	97
2020	4654	4977	107	1131	1045	92	1523	1426	94	700	618	88	176	172	97	1061	988	93
2021	4413	4649	105	1777	1796	101	1735	1684	97	768	668	87	247	240	97	1198	1164	97
2022	6900	6492	94	2268	2418	107	2038	1775	87	1046	1034	99	290	288	99	1193	1081	91
2023	8366	7270	87	2648	3974	150	2360	2242	95	2127	1635	77	298	296	99	1629	1472	90

Источник: разработано автором на основе [5, с. 451; 6, с. 462; 7, с. 479; 12; 13; 14]

Исследование автора показывает, что большинство сельскохозяйственных предприятий используют краткосрочные банковские кредиты, в основном для покрытия сезонных расходов. Они удовлетворяют свои неотложные потребности и неохотно берут долгосрочные займы. Это связано с тем, что сельскохозяйственные предприятия сталкиваются с многочисленными трудностями при получении кредитов, их погашении и выплате процентов из-за кредитных рисков, включая предоставление залога.

Еще одна проблема - высокие процентные ставки по банковским кредитам. Банки дают кредиты предприятиям, в том числе сельскохозяйственным, по очень высоким процентным ставкам. Статистика показывает, что с января по декабрь 2023 года средняя процентная ставка по банковским кредитам в национальной валюте составляла 23,09%, а в иностранной валюте - 12,09% (таблица 4).

Наблюдая за ситуацией, автор приходит к выводу, что банки, предоставляя кредиты сельскохозяйственным предприятиям, учитывают только собственные интересы и, по мере увеличения сезонного спроса на кредиты, повышают процентную ставку.

Цель предоставления сельскохозяйственных кредитов должна заключаться в содействии их быстрому и устойчивому развитию, однако существующая система кредитования не предусматривает каких-либо специальных стимулов для этой цели. Банковские кредиты сельскохозяйственным предприятиям не являются льготными.

Кредит считается льготным, если процентная ставка значительно ниже среднестатистической по стране. Однако процентная ставка по льготным кредитам, предоставляемым сельскому хозяйству (19-21% годовых), лишь немного ниже средней годовой процентной ставки, устанавливаемой банковской системой (18,45-26,85%).

Таблица 4. – Процентные ставки по банковским кредитам в январе-декабре 2023 года

Банковские кредиты	Ставка процента											
	январь	февраль	март	апрель	май	июнь	июль	август	сентябрь	октябрь	ноябрь	декабрь
Все кредиты в национальной валюте	22,33	22,71	22,93	23,13	23,29	23,10	23,23	23,22	23,27	23,35	23,29	23,20
До 1 месяца	18,66	18,92	19,28	19,38	19,52	19,57	19,67	18,45	18,12	18,16	18,24	17,54
Более 1 до 3 месяца	26,28	11,85	13,68	14,90	16,11	17,28	18,29	19,37	20,24	21,00	21,67	20,72
Более 3 до 6 месяца	19,77	21,38	20,64	21,12	22,07	22,49	22,99	23,04	23,35	23,41	23,48	22,92
Более 6 месяце до 1 года	23,14	25,90	26,49	26,95	27,28	27,22	27,40	27,51	27,60	27,66	27,66	27,42
Более 1 года	24,46	23,98	23,90	23,98	24,05	23,87	23,98	23,92	23,91	23,06	23,11	23,07
Прочие кредиты	19,74	18,79	18,53	18,12	17,75	17,81	17,66	17,76	17,87	17,95	17,98	18,12
Все кредиты в иностранной валюте	12,78	11,83	11,98	12,30	12,21	12,18	12,09	12,05	12,00	11,98	11,94	11,81
До 1 месяца	11,40	3,92	3,63	8,88	8,65	8,71	8,49	8,25	8,07	7,91	7,82	7,91
Более 1 до 3 месяца	13,02	11,40	11,58	11,59	11,85	11,87	11,92	11,93	12,56	12,44	11,96	11,94
Более 3 до 6 месяца	14,25	14,02	14,23	14,20	14,36	13,91	13,43	13,14	12,78	12,03	11,98	11,82
Более 6 месяце до 1 года	13,81	13,79	13,61	13,44	12,75	12,73	12,62	12,74	12,61	12,64	12,35	12,19
Более 1 года	13,58	12,27	12,36	13,06	12,82	12,72	12,59	12,59	12,50	12,49	12,48	12,25
Прочие кредиты	5,20	5,41	5,59	5,60	6,16	6,25	6,51	7,11	7,31	7,55	7,80	8,05

Источник: разработано автором на основе статистических данных [2, с. 72]

Важным фактором снижения интереса коммерческих банков к кредитованию сельского хозяйства является низкий уровень рентабельности предприятий. Таблица 5 указывает на плохое состояние их финансовых результатов.

Таблица 5. – Финансовый результат (+прибыль, -убыток) предприятий отраслей экономики, млн. сомони

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Сельское хозяйство	-25,0	-1,9	-64,1	-51,7	-21,4	3,3	1,8	43,7
Промышленность	-760,4	-711,8	572,4	1137,4	-3807,6	5525,9	8351,1	983,4
Строительство	100,3	126,9	949,0	149,3	-47,3	262,0	-40,0	232,0
Торговля	120,1	183,9	413,6	633,8	358,0	638,3	773,5	1040,3
Транспорт и связь	41,6	100,8	-263,8	191,6	-69,2	491,8	1110,8	725,9
Другие	12,57	140,4	163,2	-71,5	261,5	270,9	750,6	868,0

Источник: составлено автором на основе [3, с. 304; 4, с. 83]

Автор обосновывает необходимость принятия конкретных организационных и экономических мер для совершенствования механизмов сельскохозяйственного кредитования и создания системы льготного кредитования для отрасли. Прежде всего, банковские кредиты должны быть доступны всем предприятиям отрасли.

Для развития льготного сельскохозяйственного кредитования необходимо создать механизм, предоставляющий займы под годовую процентную ставку менее 12-15%. Компенсация нехватки банковских доходов, составляющего 10-12%, должна быть обеспечена из государственного бюджета в виде финансовой помощи.

Для реализации механизма льготного сельскохозяйственного кредитования рекомендуется принять программу льготного сельскохозяйственного кредитования. Внедрение льготного сельскохозяйственного кредитования зависит от действий специализированного сельскохозяйственного банка и государства, схема которого представлена на рисунке 3.

Рисунок 3. – Виды банковской и государственной поддержки в деятельности специализированного сельхозбанка

Источник: разработано автором

Автор выявляет ряд важные проблем, существенно влияющих на эффективность системы льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий, и указывает препятствия и ключевые инструменты для их преодоления в рамках мер по модернизации системы льготного кредитования сельхозпредприятий (таблица 6).

Следовательно, совершенствование системы льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий предполагает переход от разрозненных мер к комплексной институциональной модели, сочетающей цифровизацию, государственные гарантии, технологическую модернизацию и развитие страхования.

На основе изучения международного опыта сельскохозяйственного кредитования автор определяет, что в большинстве развитых стран важным элементом сельскохозяйственной политики является стимулирующая поддержка сельскохозяйственных производителей, включая предоставление всех видов финансовой помощи, поддержки, а также налоговых и кредитных льгот.

Формы предоставления льгот фермерам включают компенсационные выплаты, компенсацию убытков от стихийных бедствий, регулирование цен на сельскохозяйственном рынке, таможенную политику, выделение средств на развитие сельскохозяйственной инфраструктуры, лизинг и льготные кредиты, а их использование для государственной поддержки сельскохозяйственного сектора в Республике Таджикистан возможно только за счет увеличения объема бюджетных средств, выделяемых на развитие сельского хозяйства.

Таблица 6. – Углубленный анализ проблем кредитования сельскохозяйственных предприятий и пути их решения

Проблема	Краткое содержание проблемы	Предложенные пути решения
1. Несовершенство системы бухгалтерского учета и финансовой отчетности в сельскохозяйственных предприятиях	Неполная отчетность, отсутствие отраслевых инструкций и методик ведения бухгалтерского учета и подготовки финансовой отчетности	– повышение профессионализма бухгалтерского персонала; – разработка отраслевых стандартов бухгалтерского учета; – постепенная цифровизация бухгалтерского учета.
2. Нехватка квалифицированных сельскохозяйственных работников	Нехватка специалистов в области сельского хозяйства и финансов, ошибки в системе планирования.	– обучение и переподготовка сотрудников; – создание консультационных служб для поддержки специалистов в области сельского хозяйства.
3. Низкий уровень финансовой грамотности	Ошибки в выборе кредита, слабое планирование денежных потоков.	– краткосрочные программы обучения; – информационные материалы при подаче заявок на кредиты.
4. Недостаточная компетентность банков в сфере сельскохозяйственного кредитования	Высокие требования к залоговому обеспечению, слабая экспертиза в области сельскохозяйственного кредитования.	– привлечение сельскохозяйственных консультантов; – специализация отдельных банковских отделов по сельскохозяйственным кредитам.
5. Низкий уровень цифровизации	Ограниченный доступ к данным, низкая прозрачность кредитных процессов.	– субсидирование цифровых технологий; – внедрение онлайн-платформ сельскохозяйственного кредитования.
6. Проблемы с электропитанием	Неустойчивость производства и хранения в жаркий и холодный сезоны.	– поддержка альтернативных источников энергии; – льготные тарифы для энергоемких хозяйств.
7. Недостатки налоговой системы	Рост затрат, низкая инвестиционная привлекательность.	– сезонные налоговые льготы; – механизмы ускоренной амортизации.
8. Отсутствие специализированного банка сельхоз кредитования	Отсутствие долгосрочного льготного кредита.	Создание государственного банка сельскохозяйственного кредитования

Источник: разработано автором

Как отмечает автор, при анализе зарубежного опыта необходимо четко различать механизмы государственной поддержки и инструменты льготного кредитования. Меры государственной поддержки включают субсидии, налоговые льготы, схемы гарантий, компенсацию процентных ставок и страхование рисков, в то время как льготные кредиты являются лишь элементом этой системы, когда кредит предоставляется по более низким процентам.

Таким образом, анализ международной практики следует дополнить изучением различий между прямыми и косвенными формами поддержки, что позволит более точно оценить роль льготного кредитования в развитии сельского хозяйства.

Изучение международного опыта государственного регулирования и стимулирования сельскохозяйственного производства имеет решающее значение для развития системы льготного сельскохозяйственного кредитования.

Экономический механизм, обеспечивающий рациональное использование средств государственного бюджета, предоставление льготных кредитов, налоговые корректировки, могут регулировать и стимулировать развитие сельского хозяйства и смежных отраслей перерабатывающей промышленности.

Третья глава - «Тенденции развития системы льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий», посвящена анализу возможностей государственных стимулов кредитования сельского хозяйства, выдвигаются предложения по совершенствованию системы льготного кредитования.

По мнению автора, государственная финансовая поддержка сельского хозяйства в стране может быть реализована в нескольких формах, уже доказавших свою эффективность на мировом опыте, и их можно разделить на две основные группы (рисунок 4).

Рисунок 4. - Формы государственной финансовой поддержки сельского хозяйства

Источник: разработано автором

В диссертации рекомендовано использовать подходящую модель процедуры предоставления льготных сельскохозяйственных кредитов для создания эффективной системы кредитования (рисунок 5).

Рисунок 5. - Модель порядка предоставления льготных сельскохозяйственных кредитов

Источник: разработано автором

Модель показывает, что в процессе льготного кредитования участвуют три стороны - сельскохозяйственное предприятие, уполномоченные банк и государственный орган. Такой способ функционирования отличается от обычных банковских кредитных отношений, в которых участвуют только заемщик и банк.

Льготное кредитование должно осуществляться в рамках государственных программ и приоритетных проектов развития сельского хозяйства, а его эффективность должна оцениваться государством.

При этом эффективность использования льготного кредита с точки зрения заемщика следует рассматривать как способность каждой денежной единицы, мобилизованной на развитие производства суммы кредита приносить прибыль.

Реализация механизма льготного сельскохозяйственного кредитования признается успешной, если наблюдается положительный эффект с точки зрения всех участников процесса льготного кредитования:

- для заемщиков с возвратом мобилизованных на сельскохозяйственное производство кредитных средств и наличием привлекающих кредитных ресурсов;

- с точки зрения государства (органов местного самоуправления) и уполномоченного банка своевременность и полнота предоставления финансовой помощи и возврата бюджетных средств, выделенных на развитие сельского хозяйства.

ВЫВОДЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ

Основные научные результаты диссертации

В ходе исследования были получены научные результаты и практические рекомендации, направленные на разработку теоретических положений, методологических подходов и механизмов формирования и

функционирования системы льготного сельскохозяйственного кредитования.

Представленные ниже выводы отражают ключевые результаты исследования и ориентированы на решение основных научно-практических задач.

1. Сельскохозяйственное производство связано с повышенным риском из-за его зависимости от природных и климатических условий, что осложняет финансирование предприятий отрасли. По этой причине развитие сельского хозяйства всегда было связано с кредитными отношениями. Однако исторические данные показывают, что до начала XX века среди таджикских фермеров не существовало организованных кредитных отношений. Ранее, когда сельское хозяйство функционировало в рамках централизованной системы, основанной на командно-административном управлении, без достаточного внимания к денежным потокам, экономическая инициатива фермеров была ограничена. С 1986 года введением рыночных механизмов в стране, кредитные отношения претерпели значительные изменения [1-А; 5-А].

2. Развитие кредитной системы, соответствующей рыночной экономике, требует существования кредитных отношений как фактора экономической стабильности. Поэтому необходимо комплексное изучение системы сельскохозяйственного кредитования, сочетающее теоретические, методологические и практические аспекты. Сегодня сельское хозяйство сталкивается с признаками кризиса, а финансовое положение многих предприятий ограничивает возможности эффективной организации производства и поддержания конкурентоспособности. В этих условиях ключевые понятия кредита, включая его цели, принципы, субъекты, виды и источники, объединяются в концепцию кредитного механизма, порождая понятие сельскохозяйственный кредит.

Сельскохозяйственный кредит - это особые отношения между кредитными учреждениями и хозяйствующими субъектами, выражающиеся в мобилизации временно доступных средств от других хозяйствующих субъектов и населения и их предоставлении сельскохозяйственным предприятиям на основе основных принципов кредита, при обеспечении при этом общих функций кредита.

2. Развитие кредитной системы, соответствующий рыночной экономике, требует существования кредитных отношений как фактора экономической стабильности. Поэтому необходимо всестороннее изучение системы кредитования в сельском хозяйстве, сочетающая теоретические, методологические и практические аспекты. Сегодня сельское хозяйство сталкивается с признаками кризиса, а финансовое положение многих предприятий ограничивает возможности эффективной организации их производства и поддержания конкурентоспособности. В таких условиях ключевые понятия кредита, включая его цели, принципы, субъекты, виды и источники, объединяются в концепции кредитного механизма, и порождают понятие сельскохозяйственный кредит. Сельскохозяйственный кредит - это особые отношения между кредитными учреждениями и хозяйствующими субъектами, выражающиеся в мобилизации временно свободных средств других хозяйствующих субъектов и населения и их предоставлении сельскохозяйственным предприятиям на основе базовых принципов кредитования, с обеспечением общих функций кредита [1-А; 3-А; 5-А].

3. Финансовая нестабильность в сельском хозяйстве ограничивает доступ предприятий отрасли к банковским кредитам. Поддержание достаточного уровня доходов, чтобы покрыть расходы сельскохозяйственных предприятий, стало одной из главных задач управления ими. Решение данной задачи требует серьезного внимания ответственных

органов и финансово-банковской системы страны. Государство должно играть активную роль в создании баланса между доходами и расходами сельскохозяйственных производителей. Такой баланс можно обеспечить организацией системы льготного кредитования. Анализ кредитных программ коммерческих банков показывает, что в стране отсутствует система льготного кредитования сельского хозяйства. Сельскохозяйственным предприятиям кредиты выдаются на стандартных условиях. Они практически не получают целевой финансовой поддержки ни от коммерческих, ни от государственных банков [4-А; 5-А].

4. Выделяемые из государственного бюджета средства недостаточны для развития сельскохозяйственного производства, а их реальная эффективность является низкой. Эта ситуация во многом обусловлена нецелевым использованием финансовых ресурсов сельскохозяйственными предприятиями. Коммерческие банки в рамках кредитных программ с участием международных финансовых организаций предоставляют специальные кредиты для сельского хозяйства, которые называются «льготными», однако не являются такими. Наши исследования показывают, что сельскохозяйственные предприятия в основном обращаются за краткосрочными кредитами, хотя у них потребность в долгосрочном кредите больше. Еще одна серьезная проблема - высокие процентные ставки по банковским кредитам. Банки выдают кредиты предприятиям, в том числе сельскохозяйственным, по высоким процентным ставкам. Даже проценты за кредиты, которые считаются льготными, со ставками 19-21% годовых, не сильно отличаются от средних ставок в банковской системе страны (18,45-26,85%) [3-А; 4-А; 5-А].

5. Основные ограничения кредитовании сельского хозяйства обусловлены самой природой отрасли. Риски

высоки, а приемлемые активы для залога часто отсутствуют. Сельскохозяйственные предприятия, как правило, не располагают дорогостоящей недвижимостью. Их финансовое положение также нестабильно. Банки в первую очередь обращают внимание на залог и гарантию. Но правовая база для определения права собственности, методы обоснования и оценки активов не совершенны. Это увеличивает риск невозврата кредита, особенно когда финансовое положение заемщика ухудшается. По мере увеличения срока кредита возрастает и риск банка. В ответ банки повышают процентные ставки, что по этой причине долгосрочные кредиты не привлекательны для субъектов сельского хозяйства. На практике процентные ставки по сельскохозяйственным кредитам не отличаются от ставок в других секторах экономики. Поэтому реальных льготных условий в стране для предприятий сельского хозяйства не существует [1-А; 5-А; 8-А].

6. Глобализация осложнила конкурентную среду для сельскохозяйственных производителей. Импортная продукция проникает на внутренний рынок, усиливая давление. Череда финансовых кризисов влияет на сельское хозяйство, усиливая его зависимость от глобальных тенденций. Международный опыт показывает, что без эффективной государственной поддержки устойчивое развитие сельского хозяйства невозможно. Республике Таджикистан необходимо опираться на этот опыт. Прозрачный экономический механизм может обеспечить целенаправленное использование государственных средств, льготные кредиты и налоговые корректировки. Это будет способствовать развитию не только сельскохозяйственного производства, но и перерабатывающей промышленности. В конечном итоге, гибкая сельскохозяйственная политика поможет повысить производительность в отрасли, укрепить продовольственную безопасность, поддержать

отечественных производителей и расширить экспорт [3-А; 6-А; 7-А].

7. Сельское хозяйство в стране развивается медленнее, чем позволяют имеющиеся ресурсы. Эффективная система государственной поддержки может изменить эту тенденцию. Сельскохозяйственным предприятиям не хватает достаточных внутренних ресурсов. Поэтому внедрение льготного кредитования имеет решающее значение для увеличения производства и повышения качества сельскохозяйственной продукции. Это ключевое условие конкурентоспособности на внутреннем рынке и расширения экспорта. Однако в стране отсутствует специальная система государственной кредитной поддержки сельскохозяйственных предприятий. Поддержка в основном ограничивается небольшими ассигнованиями из государственного бюджета и помощью со стороны международных финансовых институтов. Эта модель недостаточна для устойчивого развития сельского хозяйства [3-А; 4-А; 5-А; 7-А].

8. Система государственной поддержки сельскохозяйственных предприятий должна создать благоприятные финансовые условия для производства. Эта поддержка основывается на эффективном использовании средств государственного бюджета, банковских льготных кредитов и других финансовых инструментов. Льготные кредиты для приоритетных сельскохозяйственных программ должны предоставляться с привлечением в процесс кредитования коммерческих банков. Процентная ставка по этим кредитам может корректироваться в зависимости от разницы между рыночной ставкой и ставкой рефинансирования, установленной НБТ. Выбор получателей кредитов должен соответствовать целям программ. Ответственность на это возлагается на

Министерство сельского хозяйства Республики Таджикистан [1-А; 2-А; 4-А].

9. Сегодня необходимость поиска эффективных способов государственной поддержки сельского хозяйства возрастает с каждым днем. Это включает в себя замену устаревшего оборудования на современные и экономически выгодные технологии, а также сокращение разрыва между спросом и доступом к технике. Одним из решений по улучшению технической инфраструктуры является предоставление долгосрочных и льготных кредитов на приобретение техники, строительство складов и холодильных камер, а также восстановление и поддержание сельскохозяйственных земель. Нехватка техники - не единственная проблема. Ограниченные финансовые ресурсы предприятий также являются серьезным препятствием. В таких условиях льготные банковские кредиты в сочетании с государственной поддержкой являются наилучшим решением для устойчивого развития сельского хозяйства в стране [1-А; 4-А; 5-А; 6-А].

Рекомендации по практическому использованию результатов

1. Этапы формирования и развития кредитных отношений в сельском хозяйстве следует изучить с помощью ретроспективного анализа. Предлагается при изучении истории разделить эти этапы на досоветский, советский и рыночные периоды развития. Результаты такого изучения могут способствовать процесс разработки и реализации эффективной финансово-кредитной политике в стране.

2. В условиях неблагоприятного финансового состояния сельскохозяйственных предприятий одним из важных инструментов их поддержки является механизм развития кредитования. Без понимания теоретико-методологических аспектов кредитования невозможно

предотвратить практические проблемы развития сельского хозяйства. При предоставлении кредита сельскохозяйственным предприятиям, банки должны устанавливать сроки, ставки процента, обеспечение гарантии, страхование и другие его параметры в соответствии с экономическими условиями каждого получателя кредита.

3. Коммерческие банки в одиночку не смогут устранить проблем сельскохозяйственного кредита, так как этому не позволяет их финансовое состояние. Они могут добиться решение данной задачи только с поддержкой государства. С этой целью, в стране необходимо осуществлять льготное кредитование отрасли сельского хозяйства с государственной поддержкой и его непосредственном участии в процессе такого кредитования.

4. Государство должно реализовать такие механизмы льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий, где его роль является определяющей. Поддержка государства должна быть направлена на кредитующие банки. В качестве эффективных путей такой поддержки рекомендуется финансовая помощь государства банкам, компенсация части процентных ставок, в том числе в части долгосрочных кредитов, предоставлении гарантий по уменьшению банковских рисков.

5. Одним из эффективных инструментов осуществления льготного сельскохозяйственного кредитования является реализация институциональных мер. Совершенствование законодательства по установлению и обоснованию нормативных требований в части предоставлении льготных кредитов, реализация современных кредитных методов, в том числе, лизинг и товарный кредит, относятся к таким мерам. При этом, важный критерий - это соотношение процентов

сельскохозяйственного кредита и уровня доходности предприятий отрасли.

6. С целью реализации системы льготного сельскохозяйственного кредитования важным является учет передовых практик, выделенных в мировом масштабе. В связи с этим, рекомендуется создание специализированных государственных и частных банков, а также развитие кредитных кооперативов, направленных именно на сельскохозяйственные предприятия. Республика Таджикистан должна опираться на этот опыт.

7. Для осуществления эффективной системы льготного сельскохозяйственного кредитования важным фактором является расширение объема финансирования со стороны государственного бюджета на развитие сельского хозяйства. Прежде всего, эти средства должны предоставляться коммерческим банкам, занимающимися сельскохозяйственным кредитованием, однако необходим строгий государственный контроль их мобилизации и использования.

8. При предоставлении льготных кредитов предприятиям сельского хозяйства, для всех должны распространяться единые условия участия в процессе кредитования. Различия в объеме кредитов должны применяться только на основании цели использования, масштаба предприятия и финансового положения заемщика.

9. Устойчивое развитие сельского хозяйства посредством использования механизма льготного кредитования невозможно без активного участия государства. Кредиты должны предоставляться только в рамках государственных программ и приоритетных проектов. Уполномоченные банки должны постоянно контролировать целевое использование льготных кредитов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Абдиев, М.Ж., Парпиева, Ф.С. Состояние использования механизмов кредитования для инновационно-инвестиционной деятельности в сельском хозяйстве Кыргызской Республики [Текст] / М.Ж. Абдиев, Ф.С. Парпиева // Агропродовольственная экономика. – 2021. - №2. – С. 16-29

2. Бюллетени омери бонкӣ [Матн] / Бонки миллии Тоҷикистон. - 2023. - № 12 (341). – 104 с.

3. Молияи Тоҷикистон: 30-соли истиқлоли давлатӣ. Маҷмуаи оморӣ [Матн] / Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2021. - 445 с.

4. Молияи Тоҷикистон. Маҷмуаи оморӣ [Матн] / Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – 121 с.

5. Омери солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2018. Нашрияти расмӣ [Матн] / Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – 483 с.

6. Омери солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2019. Нашрияти расмӣ [Матн] / Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – 477 с.

7. Омери солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2020. Нашрияти расмӣ [Матн] / Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – 494 с.

8. Омери солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2024. Нашрияти расмӣ [Матн] / Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – 429 с.

9. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2023 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <http://president.tj/node/32191>

10. Сомонаи расмии Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://www.stat.tj/jadvalhoi-tahlili/>

11. Ходжахонов, А.А. Развитие финансово-кредитного обслуживания субъектов АПК Республики Таджикистан [Текст] / А.А. Ходжахонов // Финансово-экономический вестник. – 2018. - № 3 (15). – С. 84-90

12. Ҳисобот оиди иҷроиши буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://moliya.tj/wp-content/uploads/2023/01/>

13. Ҳисобот оиди иҷроиши буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2021 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://moliya.tj/wp-content/uploads/2023/01/>

14. Ҳисобот оиди иҷроиши буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2022 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://moliya.tj/wp-content/uploads/2023/02/>

2. СПИСОК НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ

А. Публикации в изданиях, входящих в Перечень рецензируемых журналов, рекомендуемых ВАК при Президенте Республики Таджикистан

[1-А]. Тохтаров, И.Х. Низоми қарздиҳии имтиёзнокӣ қорхонаҳои кишоварзӣ [Матн] / И.Х. Тохтаров // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2022. - № 4-2 (44). – С. 258-264

[2-А]. Тохтаров, И.Х. Дастгирии давлатии қарздиҳии кишоварзӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, И.Х. Тохтаров // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. - № 12. – С. 139-148

[3-А]. Тохтаров, И.Х. Қарздиҳии имтиёзнокӣ қорхонаҳои кишоварзӣ дар шароити ноустувории молиявӣ [Матн] / И.Х. Тохтаров // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2024. - № 3 (53). – с. 372-378

[4-А]. Тохтаров, И.Х. Мушкилоти қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзӣ ва роҳҳои ҳалли онҳо [Матн] / И.Х. Тохтаров // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. - № 4-2 (43). – С. 272-278

Б. Публикации в других изданиях

[5-А]. Тохтаров, И.Х. Таҳлили қарздиҳии имтиёзноки бонкҳо ба соҳаи кишоварзӣ [Матн] / И.Х. Тохтаров // Масъалаҳои мубрами баҳисобирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар шароити муосир. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (Душанбе, 28 март соли 2023). – Душанбе: ДБССТ, 2023. – 275 с., с. 178-182

[6-А]. Тохтаров, И.Х. Хусусиятҳои механизми қарздиҳии имтиёзноки кишоварзӣ [Матн] / И.Х. Тохтаров // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ (Кӯлоб). – Кӯлоб: Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, 2023. – С. 133-137

[7-А]. Тохтаров, И.Х. Особенности формирования системы льготного кредитования предприятий аграрного сектора Республики Таджикистан [Текст] / Б.Х. Каримов, И.Х. Тохтаров // Вопросы управления и экономики: современное состояние актуальных проблем. Сборник статей по материалам LXVIII Международной научно-практической конференции (Москва, 10 февраля 2023 года). – Москва: ООО «Интернаука», 2023. – С. 17-25

[8-А]. Тохтаров, И.Х. Необходимость льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий в условиях финансовой нестабильности [Текст] / И.Х. Тохтаров // Экономика, менеджмент, финансы: актуальные вопросы теории и практики. Сборник статей IV Международной научно-практической конференции (Пенза, 30 июня 2024 года). – Пенза: Наука и просвещение (ИП Гуляев Г.Ю.), 2024. – С. 50-53

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Холаҳмадзода Искандар Холаҳмад дар мавзун «Хусусиятҳои ташаккул ва рушди низоми қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 5.2.17 –

Молия, муомилоти пулӣ ва қарз пешниҳод шудааст.

Калимаҳои калидӣ: кишоварзӣ, низоми бонкӣ, муносибатҳои қарзӣ, қарзи кишоварзӣ, қарздиҳии имтиёзнок, даври истеҳсолӣ, муассисаҳои қарзӣ, ниҳодҳои молиявӣ, меъёри фоиз, дастгирии давлатӣ.

Мақсади асосии рисолаи илмӣ коркарди ҷанбаҳои назариявӣю методӣ ва тавсияҳои амалӣ оид ташаккул ва рушди низоми қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Усулҳои таҳқиқот. Дар таҳқиқот усулҳои таърихӣю мантиқӣ, истисноӣ илмӣ, таҳлили омӯрӣ, таҳлили муқоисавӣ, иқтисодию риёзӣ ва арзёбии қоршиносии истифода шудаанд.

Натиҷаҳои бадастомада ва навоғонҳои илмӣ таҳқиқот ин ҷиҳатҳоро дар бар мегиранд: рушди асосноккунии назариявӣю методологии қарзи кишоварзӣ, аз ҷумла ифшоӣ муҳтавои иқтисодии он, пешниҳоди шарҳи дақиқтари мафҳумҳои асосии қарз, равшан кардани сохтор ва хусусиятҳои механизми қарздиҳии кишоварзӣ; асоснок кардани зарурати густариши низоми қарздиҳии имтиёзноки кишоварзӣ; гузаронидани таҳлили муқоисавӣю таҷрибаи хориҷии қарздиҳии имтиёзноки кишоварзӣ, муайян кардани механизмҳо ва амсилаҳои мушаххас, арзёбии имконияти мутобиқсозии онҳо ба воқеияти институтсионалӣ ва молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон; таҳияи дастурҳо ва тадбирҳои оид ба ташаккул ва рушди низоми қарздиҳии имтиёзноки корхонаҳои кишоварзӣ, аз ҷумла: таъсиси фонди қарздиҳии имтиёзнок, механизмҳои ҷуброни фоизҳо, тарҳҳои кафолат, барномаҳои лизинг ва манбаҳои бозтамвили дарозмуҳлат.

Тавсияҳо оид ба истифодаи натиҷаҳо. Натиҷаҳо метавонанд аз ҷониби бонкҳои тичоратӣ ва дигар ташкилотҳои молиявӣю қарзӣ барои татбиқ дар низоми қарздиҳии имтиёзноки соҳаи кишоварзӣ истифода шаванд.

Соҳаи истифодаи натиҷаҳо. Натиҷаҳо метавонанд дар амалияи қарздиҳии бонкҳои тичоратӣ ба корхонаҳои кишоварзӣ ба қор бурда шаванд. Муқаррароти назариявӣю тавсияҳои амалии таҳқиқот дар раванди таълимии зинаи бакалавриат бо самти ихтисоси «Молия ва қарз» истифода мешаванд.

АННОТАЦИЯ

**к диссертации Холахмадзода Искандар Холахмад на тему
«Особенности формирования и развития системы льготного
кредитования предприятий сельского хозяйства в Республике
Таджикистан» представленная на соискание ученой степени
кандидата экономических наук по специальности 5.2.17-Финансы,
денежное обращение и кредит**

Ключевые слова: сельское хозяйство, банковская система, кредитные отношения, сельскохозяйственный кредит, льготное кредитование, производственный цикл, кредитные учреждения, финансовые институты, ставка процента, государственная поддержка.

Основная цель научной диссертации – разработка теоретико-методологических аспектов и практических рекомендаций по формированию и развитию системы льготного кредитования сельскохозяйственных предприятий в Республике Таджикистан.

Методы исследования. В исследовании использовались историко-логические научные методы, научная дедукция, статистический анализ, сравнительный анализ, экономико-математический анализ и экспертная оценка.

Достигнутые результаты и научная новизна исследования включают: развитие теоретико-методологического обоснования сельхозкредитования, включая раскрытие его экономического содержания, предоставление более точного толкования основных понятий кредита, уточнение структуры и особенностей механизма сельскохозяйственного кредитования; обоснование необходимости расширения системы льготного сельхозкредитования; сравнительный анализ зарубежного опыта льготного сельскохозяйственного кредитования, выявление конкретных механизмов и моделей, оценка возможности их адаптации к институциональным и финансовым реалиям Республики Таджикистан; разработка рекомендаций и мер по формированию и развитию системы льготного кредитования сельхозпредприятий, включая: создание фонда льготного кредитования, механизмов компенсации процентов, схем гарантий, лизинговых программ и источников долгосрочного рефинансирования.

Рекомендации по использованию результатов. Результаты могут быть использованы региональными органами управления и руководством промышленных предприятий при разработке программ повышения конкурентоспособности и устойчивого развития.

Область применения результатов. Результаты могут быть использованы при реализации системы маркетинга промышленных предприятий, а также в образовательном процессе на уровне бакалавриата по специальности «Менеджмент и маркетинг».

ABSTRACT

**to the dissertation of Kholahmad Iskandar Kholahmad on
«Characteristics of the Formation and Development of a System of
Concessional Lending to Agricultural Enterprises in the Republic of
Tajikistan» for the degree of Candidate of Economic Sciences in
specialty 5.2.17-Finance, money circulation and credit**

Keywords: agriculture, banking system, credit relations, agricultural credit, concessional lending, production cycle, credit institutions, financial institutions, interest rate, government support.

The main objective of this scientific dissertation is to develop theoretical and methodological aspects and practical recommendations for the formation and development of a system of concessional lending to agricultural enterprises in the Republic of Tajikistan.

Research Methods. The study utilized historical and logical scientific methods, scientific deduction, statistical analysis, comparative analysis, economic and mathematical analysis, and expert assessment.

The results and scientific novelty of the study include: the development of a theoretical and methodological justification for agricultural lending, including the disclosure of its economic content, the provision of a more precise interpretation of the basic concepts of credit, and the clarification of the structure and features of the agricultural lending mechanism; Justification of the need to expand the system of preferential agricultural lending; comparative analysis of international experience in preferential agricultural lending, identification of specific mechanisms and models, and assessment of their adaptability to the institutional and financial realities of the Republic of Tajikistan; development of recommendations and measures for the formation and development of a system of preferential lending for agricultural enterprises, including: the creation of a preferential lending fund, interest compensation mechanisms, guarantee schemes, leasing programs, and sources of long-term refinancing.

Recommendations for the use of the results. The results can be used by regional governments and industrial enterprise management in developing programs to improve competitiveness and sustainable development.

Scope of application. The results can be used in the implementation of a marketing system for industrial enterprises, as well as in the educational process at the bachelor's level in the specialty «Management and Marketing».

Ба чопаш 16.03.2026 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғази офсетӣ.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузыи чопӣ.
Дар матбааи ДМТ чоп шудааст.
734025, ш. Душанбе, Буни Ҳисорак

Подписано в печать 16.03.2026 Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТНУ
734025, г. Душанбе, Буни Хисорак